

DOWN TO earth

milieu | mensen | meningen

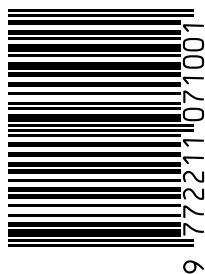
Uitgave vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Nederland
jaargang 4 | december 2013

20

Recht op reparatie!

Ontwerpen voor hergebruik

ELEKTRISCHE AUTO
Toch maar liever een
hybride

GROENE FILMMAKERS
Drie keer documentaire
als inspirator

BILL MCKIBBEN
Geen geld voor de fossiele
industrie

Radioactief

Ruim tweeënhalf jaar al staat deze frisdrankautomaat van Coca-Cola moederziel alleen in deze lege vlakte bij Fukushima. Opgetild door de tsunami die 11 maart 2011 de Japanse kust teisterde en vervolgens hier weer neergezet – keurig rechtop. De blikjes frisdrank zijn onaangetast, verstandig want de dorstlessers zijn zo goed als zeker radioactief. Net als het gehele gebied rond de door de aardbeving enloedgolf getroffen kerncentrale.

Het gaat volgens wetenschappers nog tientallen jaren duren voor de straling een aanvaardbaar niveau heeft bereikt. Tienduizenden bewoners wachten nog steeds in opvangkampen op hun terugkeer, die telkens wordt uitgesteld. Begin november liet de secretaris-generaal van de Japanse liberaal-democratische partij Shigeru Ishiba zich ontvallen dat de kans groot is dat ze helemaal nooit meer naar huis kunnen. De kernramp heeft voor zoveel radioactiviteit gezorgd dat het besmette gebied mogelijk voorgoed onbewoonbaar zal blijven. Bovendien is de centrale nog allesbehalve stabiel en lekt er geregeld radioactief water weg in de Stille Oceaan. Het ontmantelen van de verwoeste centrales gaat decennia duren. Japan is vorige maand begonnen aan een ongelofelijk ingewikkelde en gevaarlijke klus; het verwijderen van splijtstofstaven uit reactor 4. Als alles meezit, is de operatie eind 2014 klaar.

Tekst Freek Kallenberg Beeld Tomás Munita/Hollandse Hoogte

1. Vincent Bijlo, column. 2. Ronella Blijenburg, freelancer. 3. Michiel Bussink, receptcolumn. 4. Kris de Decker, column lowtech. 5. Renée Gubbels, illustraties. 6. Rogier Hörchner, rubriek juridisch. 7. Freek Kallenberg, hoofdredactie. 8. Wendy Koops, redactie. 9. Mitra Nazar, freelancer. 10. Nienke Oosterbaan, rubriek Doe Het Zelf. 11. Harry Perrée, freelancer. 12. Marjan Peters, art-direction en vormgeving. 13. Thomas van Slobbe, column. 14. Wim Stevenhagen, cartoon. 15. Myrthe Verweij, samenstelling kort internationaal, freelancer. 16. Dinand van der Wal, fotografie. 17. Han van de Wiel, freelancer.

Duurzaam delen

“Duurzaam? Weet je wat duurzaam is? Kinderarbeid.” Aan deze woorden van de milieusocioloog en oud-voorzitter van Milieudefensie Egbert Tellegen moet ik regelmatig denken nu vrijwel alles en iedereen enthousiast de ‘duurzaamheid’ omarmt. We willen allemaal duurzaam ondernemen, duurzaam bankieren, duurzaam consumeren, duurzame relaties.... Volgens Tellegen echter, is duurzaamheid niet vanzelfsprekend iets goeds. Kinderarbeid bijvoorbeeld is een heel continu sociaal patroon. Heel duurzaam dus. Maar, zo benadrukte hij, dat wil je juist doorbreken.

Tellegen sprak bovenstaande woorden toen ik hem drie jaar geleden interviewde over zijn boek *Groene Herfst*. Een boek waarin hij de balans opmaakt van een halve eeuw milieubeweging. Hij constateert daarin dat deze beweging veel heeft bereikt maar tegelijkertijd haar subversieve, ontregelende karakter heeft verloren. Onterecht, in zijn ogen, en hij heeft gelijk.

Uiteraard is het van belang dat we zorgvuldiger, duurzamer, omgaan met hulpbronnen en de natuurlijke omgeving. Daarom is de opkomst van de reparatie-economie (pag. 24) waarin spullen zo worden ontworpen dat ze eenvoudig gerepareerd of hergebruikt kunnen worden een prima ontwikkeling. Ook is er veel voor te zeggen dat we op elektriciteit gaan rijden (pag. 34) in plaats van op fossiele brandstof, al is het gebruik van grondstoffen bij een elektrische auto niet minder. Daarom wordt in het Project A15 naast elektrisch rijden ook autodelen gepropageerd. Auto’s staan immers 95 procent van de tijd ongebruikt aan de kant. In die tijd kunnen ze door talloze anderen worden gebruikt en zijn er dus veel minder auto’s nodig.

Dit laatste vraagt nieuwe organisatievormen en andere waarden. Niet bezitten maar delen, moet het uitgangspunt zijn. Dat geldt voor de auto, maar ook voor talloze andere gebruiksgoederen. Deze omslag naar een deeleconomie in plaats van een bezitseconomie heeft waarschijnlijk een even grote of zelfs grotere positieve impact op het milieu dan de ontwikkeling van groene technologieën.

Maar waarom zou deze omslag van bezit naar delen zich moeten beperken tot consumptiegoederen? Waarom zou dit niet ook gelden voor de natuurlijke hulpbronnen? Is het bijvoorbeeld normaal dat een Canadees bedrijf het recht krijgt om in Roemenië het goud uit de bergen te halen, de winst in eigen zak te steken, en de omwonenden op te zadelen met een omgeploegde, giftige natuur? Een groeiend aantal Roemenen vindt van niet (pag. 18) en voert al jarenlang een ecologische én sociale strijd om dit te voorkomen. Zij betwisten het recht van bedrijven om de omgeving te gebruiken voor eigen gewin en spreken de overheid die dit legitimeert hierop aan.

Er zal nog een lange sociale en politieke strijd gevoerd moeten worden om deze vaststaande – duurzame – maatschappelijke verhoudingen te doorbreken. In Roemenië en elders. ‘Delen’ is immers nooit het sterkste punt geweest van machthebbers. En dat zal het ook niet worden.

Freek Kallenberg, hoofdredacteur

18 Prille Roemeense milieubeweging

Onder Ceaucescu was voor milieuvactivisme geen ruimte. Na jarenlang verzet tegen Europa's grootste goudmijn staat de Roemeense regering nu onder druk.

21 De Activist

Groene documentaires

Film is een fantastisch middel om complexe vraagstukken, zoals meestal het geval bij milieu en duurzaamheid, toch helder te maken. Op IDFA interviewden we drie sterke vrouwen die de urgentie van actuele problemen aankaarten: Anna Broinowski (Australië) verzet zich tegen de winning van steenkool- en schaliegas, Amy Miller (Canada) tegen landont-eigening en slavernij ten gevolge van de industriële, geglobaliseerde voedsel-industrie en Dana Nachman (VS) tegen ongereguleerd gebruik van chemicaliën. U vindt ze op p. 21, 29 en 37

Tekst Wendy Koops Beeld Dinand van der Wal

14 “Trek je geld terug uit gas- en oliemaatschappijen”

Volgens Bill McKibben blijft effectief klimaatbeleid uit omdat de fossiele industrie dat niet wil. Hun macht moet worden gebroken door te desinvesteren.

24 Weg met geplande slijtage

Iets nieuws kopen en het oude weggooien? *Das war einmal*. Producten moeten reparabel en herbruikbaar zijn en uiteindelijk weer als grondstof dienen.

30 Bijensterfte serieus genomen?

De EU beperkt tijdelijk het gebruik van drie nare pesticiden en er is wellicht een biologisch middel tegen de varroamijt. Eindelijk goed nieuws voor de bij?

Heeft elektrisch rijden de toekomst?

Is de hybride auto een opstapje naar een volledig elektrische of juist niet? Het duurzame Project A15 wil twijfelaars een duwtje in de rug geven.

en verder

- 01 Inzoomen
- 06 Brieven
- 07 Onder Vuur, Commentaar
- 08 Uitgesproken: Ronde Tafels geen oplossing
- 08 Stevenhagen
- 10 Kort Nederland
- 11 Bijlo
- 12 Kort Internationaal
- 22 Rusland naar de Noordpool
- 33 Lowtech: verwarm je kleren
- 38 Boeken: consumptieparadijs
- 39 Media: Blackfish
- 41 Recept: hartige broodjes
- 42 Doe het zelf: superkool
- 43 Consument: klimaatneutrale koffie
- 44 Juridisch: exit Milieufederatie
- 44 Oproepen en agenda
- 45 Slobbe: Faiza

Wil je iets kwijt? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearth-magazine.nl of per post: postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

Leve de eerlijke (dieren)doders

In het oktobernummer doet Wendy Koops verslag van het project de Tosti-fabriek, waarvoor onder andere twee varkens zijn gefokt en geslacht. Dat doet ze op sappige wijze: enerzijds enthousiast verhalend over de ‘dynamische, jonge kunstenaars’. Anderzijds beschrijft ze het ‘hilarische’ geval van een zure mevrouw die zich op tv zorgen maakt over de reactie van haar kinderen op de varkensslacht. Want dat soort mensen ‘snappen’ het project niet. Het artikel is daarmee doortrokken van een nieuwe, wellicht hippe tweedeling. Die tussen de eerlijke doders, die het leven viëren, en de hypocriete doders: de kleinburgers met oogkleppen op. En de varkens zelf? Varken Wim, aldus Koops, bleek het helemaal niet erg te vinden dat varken Max naast hem werd geslacht. Wat dat impliceert weet ik niet. Maar ‘Ik dood wat ik eet’, doet me te veel denken aan ‘Ik zeg wat ik denk’. Een links-creatieve variant op de hippe Wildersiaanse flinkheid. Liever geen geweten dan een slecht geweten, lijkt hier de implicatie. Maar misschien is de plek van het slechte geweten toch allereerst de plek van het geweten. Een plek die we in de omgang met elkaar en de wereld gevoeliger maken of verruwen. Terloops maakt Koops de opmerking dat er ook intern heftig is gediscussieerd over de aanstaande slacht. Kijk, dat lijkt me nou het interessantste aspect: er waren dus betrokkenen die gaandeweg gingen twijfelen over de noodzaak van de geplande slachtpartij. Hoe is die interne discussie verlopen en weer gestopt? Moest initiator Sascha Landshoff worden gevolgd? Was het beoogde eindresultaat – inclusief alle media-aandacht – allesbepalend? Was het concept koning en het project als kunstwerk mislukt wanneer door groeiende empathie en twijfel de slacht uiteindelijk zou zijn afgeblazen? Het is goed dat in *Down to Earth* niet simpelweg de nobele vegetariër wordt afgezet tegen de barbaarse vleeseter. Maar moeten we nu echt gaan kiezen tussen hypocriete versus eerlijke dierendoders? Of zou het kunnen dat de echte tweedeling toch ergens anders ligt?

Mark Schalken, Amsterdam

Minder stroom

Graag wil ik reageren op de uitspraak van Ralf Fucks ‘Minder consumeren is geen inspirerende toekomstvisie’ in de vorige *Down to Earth*. Minder stroom gebruiken is dat namelijk wel. Uit onderzoek blijkt dat het stroomgebruik van een gemiddeld gezin terug kan van 3500 kWh naar 1600 kWh per jaar. Door over te gaan naar spaarlampen en LED verlichting en energieslurpende apparaten te vervangen door apparatuur met energielabel A++. Gemiddeld kost die apparatuur 200 euro meer, maar 100 euro komt terug door een lagere stroomrekening. Door die andere 100 euro te compenseren met een subsidieregeling kan het aantrekkelijk worden gemaakt om over te gaan op die apparatuur. Er is al subsidie voor het isoleren van woningen, aanschaf van zuinige auto’s en 7,5 cent belastingkorting op stroom van zonnepanelen. Zet dit af tegen de subsidieregeling

voor windenergie, die volgens Elsevier, een welvaartsverlies van 6 miljard euro betekent. De overheid gaat ervan uit dat de kosten voor windenergie op zee in de loop van de tijd aanmerkelijk lager zullen worden, maar ze vergeet dat er voor windmolens veel eindige grondstoffen nodig zijn die steeds duurder zullen worden. Ook de kabels zijn veel duurder dan op het land. Uit oogpunt van duurzaamheid zouden wij dat niet moeten willen. Door minder stroom te gebruiken kan ruimschoots worden voldaan aan de doelstelling om minder broeikasgassen uit te stoten. Consuminderen van stroom kost aanmerkelijk minder dan de plannen voor 14 procent duurzame energie in 2020 die de regering nu voorstelt. Dat men toch voor windenergie kiest heeft waarschijnlijk te maken met de energielobby. Voor consuminderen is er maar heel beperkte lobby, daar is minder aan te verdienen. Hilbrand Schuurmans, Bolsward

Discussieer mee op het web! Op de website kun je elk nummer op artikelen reageren. Zie: www.downtoearth-magazine.nl

Commentaar

Onder Vuur

Gentech-activisten versus Het Vlaams Instituut voor Biotechnologie

Het Vlaams Instituut voor Biotechnologie (VIB) organiseerde in november ter gelegenheid van 30 jaar agro-biotechnologie een feestelijk symposium in Gent. Belangrijke spelers als Monsanto en Dupont waren hierbij aanwezig. Tegenstanders van genetisch gemo-dificeerde organismen (GGO’s) organiseerden buiten een protest-feest. Zij zijn de leugens van de agrochemische industrie zat. Wij spreken een woordvoester van het VIB.

Jullie vertellen leugens... “Als wetenschappelijke instelling houden wij ons aan wetenschappelijk onderbouwde feiten. Leugens probe-ren wij te weerleggen.”

Tegenstanders verwijten de GGO-industrie dat zij met kunstgrepen hun product aan de man brengt, patenten verwerft en de concu-rentie uitschakelt. “Alle hoogtechnologische sectoren beschermen hun innovaties met de octrooiwetgeving. Bij genetisch gewijzigde gewassen is dit niet anders. Bedrijven zijn nodig om de onderzoeks-resultaten naar innovatieve producten te vertalen. Wij betreuren dat het aantal spelers op de zadenmarkt verkleint, maar die verandering heeft eerder te maken met economische strategieën dan met een bepaalde technologie. Bovendien is het beeld ‘GGO’s en multinationals’ genuanceerder dan men suggereert. Landbouwers zijn niet ver-plicht om GGO-zaden te gebruiken of producten bij Monsanto te kopen én niet alle GGO’s worden door multinationals ontwikkeld. Bovendien: Het publieke debat rond GGO’s wordt gevoed door ver-keerde informatie die doelbewust wordt verspreid door mensen die (vaak door ongegronde angst) tegen GGO’s of multinationals zijn. Iedereen heeft het recht om zich af te zetten tegen de globalisering en tegen de grote impact van multinationals, maar het is niet cor-rect om met dat doel voor ogen de GGO-technologie onterecht in een negatief daglicht te plaatsen.”

Zijn GGO’s nodig om de wereld te kunnen blijven voeden? “Er zal meer voedsel geproduceerd moeten worden op een kleiner areaal. Steeds meer chemische bestrijdingsmiddelen die opbrengsten verze-keren, worden gebannen. We moeten daarom naar een geïntegreerd landbouwmodel waarin het beste uit de conventionele landbouw gecombineerd wordt met het beste uit de biologische landbouw, maar met de toepassing van de allernieuwste technologieën. GGO’s zijn geen mirakeloplossing, maar kunnen wel oplossingen bieden.”

Het, met belastinggeld gefinancierde, VIB zou de drijvende kracht achter de GGO-goednieuwsshow zijn... “Ook al is het arbeidsinten-sief om telkens te reageren, het is onze plicht om het brede publiek correct te informeren. VIB doet basisonderzoek en heeft de industrie nodig om die kennis te ontwikkelen in producten. Daarin behouden wij onze wetenschappelijke onafhankelijkheid en integriteit.”

Tekst Ronella Bleijenburg

Pr-machine

Genetisch gemanipuleerd voedsel komt er bij “jullie” toch niet in? In Amsterdam is iederéén toch tegen schaliegas? Onze vooruitstrevend-heid wordt door buitenlandse regisseurs altijd enorm overschat, viel me ook dit jaar op documentairefilmfestival IDFA weer op.

Tijdens een interview met de Australische Anna Broinowski, die een antischaliegasfilm maakte, raakten we hierdoor op een zijspoor. Ik betwijfelde de ruimdenkendheid van Nederlanders, gezien het publiek bij *Pandora’s Promise*, een omstreden documentaire waarin omgeturnde antikernenergieactivisten betogen dat we alleen met kernenergie de klimaatdoelen van 2050 halen. De zaal zat vol voor-standers, zo bleek. “Doodeng”, zei ze vanuit de grond van haar hart. Om angstig te vervolgen: “Jij bent toch niet ook overtuigd?”

Natuurlijk niet, maar het gaf me wel een inzicht (verontrust gefrons). In mijn onvolwassen brein waren het saamhorigheids-gevoel van de grote antikernwapendemonstraties en het ongeloof over de Tsjernobylramp met elkaar verweven geraakt, wat ook op latere leeftijd mijn blik beïnvloedde. Het kwartje viel bij een stukje over de olie-industrie die de antikernenergielobby destijds maar al te graag voedde. Logisch, dat doen oliemaatschappijen (bijvoorbeeld in de VS) ook met protesten tegen grote windparken. Dat had ik zelf dus kunnen bedenken. Het beïnvloeden van de publieke opinie is al heel lang prioriteit van door geldzucht gedreven bedrijven. Maar over kernenergie was mijn mening al gevormd, dus heb ik er nooit dieper over nagedacht.

Een reminder dat alleen luisteren naar gelijkgestemden, want dat is IDFA doorgaans, vandaar dat regisseurs zo’n vertekend beeld hebben van ons Hollanders, niet erg verstandig is. Broinowski weigert echter geld uit te geven aan een kaartje: “Ik zit me toch maar kwaad te maken.” Enigszins begrijpelijk, want haar tante, de bekende Austra-lische activist dr. Helen Caldicott, wordt erin weggezet als enigszins hysterische dame die geen tegenspraak duldt. Toch moet Broinowski beter weten; haar film *Aim High In Creation* toont hoe verhelderend een ander perspectief kan zijn. Ze vertelt Noord-Koreanen over de problemen rond onconventioneel gas en zij reageren verbaasd: waar-om zou je dat doen als je de natuur ermee vernielt?

Ondertussen blijkt uit een begin december door WikiLeaks online gezette PowerPoint-presentatie dat multinationals de milieu-beweging zien als een grote bedreiging. Het bedrijf Strategic Forecasting waarschuwt de fossiele brandstofindustrie voor groot-schalig verzet tegen winning van teerzandolie, een tegenoffensief is gewenst. De documentaire *Gasland II*, niet in Nederland uit maar wel online te vinden, geeft een beeld van de enorme pr-machine die de gasindustrie al tegen schaliegas inzet. De fossiele industrie zal die ongetwijfeld alleen maar intensiveren. Ik ben er gelukkig weer alert op. U ook?

Wendy Koops, redacteur

“Ronde Tafels pakken duurzaamheidsproblemen niet fundamenteel aan”

dat zegt promovendus Greetje Schouten.

Tekst **Han van de Wiel** Beeld **Wim Stevenhagen**

De problemen bij de productie van palmolie, soja, katoen, cacao en suiker zijn bekend: ontbossing, marginalisering, landroof, overmatig pesticidengebruik, bodemerosie. Maar hoe pak je ze aan? Door samen te werken met de veroorzakers, de producenten. Dit is de gedachte achter de Ronde Tafel-initiatieven die sinds begin deze eeuw het licht zien. In de Ronde Tafels praten producenten, verwerkers, handel, banken, retailers en maatschappelijke organisaties met elkaar. Het doel is duurzame productieketens, het middel is certificering. Volgens Greetje Schouten stuiten de Ronde Tafels op grenzen. In november promoveerde zij aan de Universiteit Utrecht op een proefschrift over legitiemingsvraagstukken rond de Ronde Tafels.

Wat hebben de Ronde Tafels bereikt? “Er is veel in beweging gezet. De problemen in de palmolie- en sojasector staan goed op de agenda, daar is eigenlijk geen discussie meer over. Indonesië en Maleisië hebben de problemen opgepakt en werken aan eigen standaarden voor palmolie.”

En er is gecertificeerde palmolie en soja op de markt. “Bij palmolie is de Roundtable on Sustainable Palm Oil (RSPO) er in geslaagd

vijftien procent van de wereldproductie van palmolie te certificeren. Dat is echt heel veel, veel meer dan bijvoorbeeld FSC-hout, of fairtradeproducten. Maar het blijft tot nu toe op die vijftien procent hangen. Ronde Tafels zijn een beperkt sturingsmiddel. Tussen productie- en consumptielanden bestaat ook een grote spanning over kosten en baten van certificering. De producenten zeggen dat zij opdraaien voor de kosten en dat de baten terechtkomen bij de bedrijven die eindproducten verkopen. Bovendien is lang niet alle duurdere gecertificeerde palmolie en soja verkoopbaar als gecertificeerd, en verdwijnt dan in de – goedkope – bulk. Dit sentiment leeft heel sterk.”

Vanaf het begin was er kritiek op de Ronde Tafels. Wat is de kern? “De kritiek spitst zich toe op andere opvattingen over duurzame ontwikkeling. In de ogen van onder andere Greenpeace en Milieudefensie zijn bedrijven meer deel van het probleem in plaats van de oplossing. En ze zien sowieso niks in monoculturen. Maar het verzet verandert van karakter. Greenpeace was altijd fel tegenstander van de RSPO, noemde wat daar gebeurde *greenwashing*, maar zit tegenwoordig wel vaak zichtbaar aan bij RSPO-conferenties. Ze blijft een kritische buitenstaander, maar er is meer gesprek. Maar de externe druk van organisaties als Milieudefensie is wel heel invloedrijk op Ronde Tafels en houdt de betrokkenen scherp.”

Volgens u vertegenwoordigen Ronde tafels een reformistische visie op duurzame ontwikkeling. Wat is dat? “Dat is het idee dat economische groei en groei van de consumptie hand in hand kunnen gaan met een positieve ecologische en sociale impact. Een win-winsituatie dus. Daar staan meer fundamentele opvattingen tegenover, volgens welke een meer structurele verandering nodig is van normen, waarden en gedrag. De reformistische visie wordt tegenwoordig breed gedragen. Daar zit ook wel wat in. Maar door certificeren blijf je afhankelijk van de markt. Je pakt niet de ontbossing aan, je verduurzaamt de industrie.”

Dus de aanpak via de markt is een zwakke kant van Ronde Tafels? “De Ronde Tafels zijn gebaseerd op vrijwilligheid. Zelfs de leden van de Ronde Tafels zijn niet allemaal gecertificeerd en kunnen uit het overleg stappen als de uitkomsten hen niet bevallen. Een ander punt is dat veel landen geen interesse hebben in gecertificeerde palmolie en soja. Pakistan, China en India bijvoorbeeld, hebben andere problemen aan hun hoofd dan duurzaamheid, die moeten hun groeiende bevolking voeden. Dat betekent dat alle producenten van soja en palmolie exit-markten hebben voor oncertificeerde producten.”

Vaak hoor je dat er een kritische massa nodig is om een omslagpunt in de hele

sector te bereiken: als een bepaald percentage van de markt ‘om’ is, moet de rest wel volgen. “Dat is het verhaal, maar in de praktijk heb ik het nog niet zien gebeuren. Het is koffiedik kijken.”

Waarom mogen overheden niet meedoen? “De verwachting was dat je dan een heel ander proces krijgt, met interne overheidsbesluiten bijvoorbeeld, met andere belangen, zodat het proces veel langzamer zou verlopen. De ervaring was ook dat het via de overheid niet liep: Indonesië en Maleisië hebben wetten tegen ontbossing, maar die bestaan voornamelijk op papier. Door corruptie komt er vaak weinig van terecht.”

Maar kan het zonder overheid? “Dat is inderdaad de vraag. De Ronde Tafels spelen zich af op wereldschaal. Maar het praktische werk, bijvoorbeeld het certificeren, speelt zich af in landen. Dat betekent dat ook de Ronde Tafels zich moet houden aan de wetten en regelgeving van een land. Plus: als je de hele industrie wil veranderen, kan dat bijna niet op basis van vrijwilligheid. Dan moet je private regelgeving slim combineren met publieke.”

Wat is de toekomst van de Ronde Tafels? “Ik denk dat deze aanpak voorlopig een nichemarkt blijft voor vooral westerse landen. De Ronde Tafels zijn grote organisaties

geworden, die houden niet zomaar op te bestaan. Maar productielanden ontwikkelen momenteel hun eigen standaarden en op mondiaal niveau zie je dat er organisaties zoals International Social and Environmental Accreditation and Labeling Alliance (ISEAL) en United Nations Forum on Sustainability Standards (UNFSS) bezig zijn met het reguleren van duurzaamheidsstandaarden zelf. Deze zijn niet per se beter dan Ronde Tafels, maar proberen op een ander niveau iets in beweging te brengen.” □

Discussieer mee op www.downtoearth-magazine.nl

“Door certificeren blijf je afhankelijk van de markt. Je pakt niet de ontbossing aan, je verduurzaamt de industrie”

Rechter fluit Schultz terug

Verkeersminister Schultz van Haegen moet een nieuw besluit nemen over de verhoging van de maximumsnelheid op de A13 bij Overschie. Dat heeft de rechtbank in Rotterdam bepaald. Eind november boog de rechtbank in Amsterdam zich over het verzoek om ook de snelheid op de A10 terug te brengen tot 80 kilometer per uur. Voor Schultz lijkt niet de luchtkwaliteit, en daarmee de gezondheid van omwonenden, maar hard rijden voorop te staan. Daarom verhoogt ze waar mogelijk de maximumsnelheid zodanig dat ze nog net binnen de Europese norm blijft. Op papier dan, want uit metingen langs de A13 door de Milieudienst Rijnmond blijkt dat de extra luchtvervuiling langs de weg twee keer hoger is dan door minister

Schultz is voorspeld. De Europese norm voor stikstofdioxide wordt nu ruim overschreden. Daarom is Schultz nu teruggefloten door de rechter in Rotterdam. Ze moet haar huiswerk opnieuw doen en meer rekening houden met de belangen van omwonenden. Eind november vroegen Milieudefensie en de gemeente Amsterdam aan de rechter om ook de snelheid op de A10 in Amsterdam-West terug te brengen naar 80 kilometer per uur. Uit een analyse van GGD-metingen door Milieudefensie blijkt de extra vervuiling bijna vijf keer hoger dan door Schultz was voorspeld. Bovendien komt de concentratie stikstofdioxide uit op 55 microgram per kubieke meter, fors hoger dan de Europese norm van veertig. Begin januari doet de rechter uitspraak.

Foto: Pierre Crom

Verzet tegen schaliegas groeit
Op maandag 11 november stond Milieudefensie samen met bestuurders van schaliegasvrije dorpen en steden uit het hele land op het Plein in Den Haag om daar, voorafgaand aan een debat over schaliegas, nogmaals aan de Kamer duidelijk te maken dat zij geen schalieboortorens in Nederland willen. Hoewel het moratorium op schaliegaswinning is verlengd, is het gevaar niet geweken. Minister Kamp heeft het besluit daarover slechts uitgesteld in afwachting van een structuurvisie waarin bepaald wordt wat de meest geschikte locaties zijn voor (proef)boringen. Volgens Milieudefensie is zo’n structuurvisie in feite een keuze vóór schaliegas, omdat deze de proefboringen mogelijk moet maken. Het verzet tegen schaliegas blijft ondertussen groeien. De teller stond begin december op 123 schaliegasvrije gemeenten en acht provincies. Bijna 65 duizend mensen tekenden de petitie tegen schaliegaswinning. Daarnaast worden er steeds meer lokale groepen tegen schaliegas opgericht. Naast Schaliegasvrij Haaren, Boxtel en Noordoostpolder zijn er initiatieven gemeld uit Udenhout, Oisterwijk, Steenberg, Haastrecht en Roerdalen.

Nederland moet vergroenen

Wil Nederland een rol van betekenis blijven spelen in de wereldeconomie, dan zal er fors ingezet moeten worden op vergroening, dat zegt het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) in het rapport *Vergroenen en verdienen*. Volgens het PBL leunen de Nederlandse economie en vooral onze export sterk op sectoren die veel energie en materialen gebruiken. Dat maakt ons kwetsbaar als grondstofprijzen stijgen of de beschikbaarheid onzeker wordt. Nederland is relatief sterk op terreinen als hergebruik van afval en groene belastingen. Op het gebied van groene innovaties blijft Nederland echter achter ten opzichte van landen als Duitsland, Denemarken en het Verenigd Koninkrijk. Het PBL benadrukt dat de vergroening niet alleen van bedrijven kan komen, de overheid is ook nadrukkelijk aan zet.

Rabobank financiert landroof in Indonesië

De Rabobank investeert miljoenen euro’s spaargeld van Nederlandse burgers in palmoliebedrijf Bumitama, dat zich op het Indonesische Borneo schuldig maakt aan landroof, ontbossing en overtreding van nationale wetten en internationale richtlijnen. Ook ING, ABN AMRO en de pensioenfondsen ABP en PFZW zijn indirect betrokken bij de illegale praktijken. Dit blijkt uit onderzoek van Milieudefensie en een aantal van haar zusterorganisaties uit het wereldwijde Friends of the Earth netwerk. Voor het rapport is veldonderzoek gedaan op Kalimantan en zijn de investeringen van financiële instellingen in de betrokken palmoliebedrijven onderzocht. De Rabobank heeft 47 miljoen euro aan leningen uitstaan bij Bumitama. PFZW, ABP, ING en ABN AMRO hebben voor vele miljoenen aan leningen uitstaan bij de palmoliebedrijven IOI en Wilmar International en/of hebben er aandelen en obligaties. Deze bedrijven zijn op hun beurt grootafnemer of aandeelhouder van Bumitama.

Duizendste melding op Jachtkaart.nl

Begin december plaatste een wandelaar op Jachtkaart.nl de duizendste melding van een jachthut. De hut bevindt zich bij de plaatsen Gortel en Epe op de Veluwe. Jachtkaart.nl is een initiatief van actienetwerk GroenFront! Op de online kaart kunnen wandelaars en natuurliefhebbers melding maken van jachthutten, bijvoorbeeld en andere jachtobjecten die ze tegen komen. Met de kaart wil GroenFront! laten zien hoe intensief vooral de Veluwe bejaagd wordt. Elk jachtseizoen worden daar 60 procent van de

edelherten en 80 procent van alle zwijnen afgeschoten. Volgens GroenFront! verstoort de intensieve jacht op de Veluwe het ecosysteem en zorgt het voor veel dierenleed. Bovendien helpt het niet tegen landbouwschade en verkeersongelukken met wild. “Het jagen en bijvoeren verhoogt juist de aantallen edelherten en zwijnen in het gebied. Zo min mogelijk beheer, zoals bijvoorbeeld op de Oostvaardersplassen gebeurt, zou de biodiversiteit in het gebied enorm vooruit helpen”, aldus GroenFront!.

+++ Urgenda dagvaart met zo’n duizend officiële mede-eisers de Staat der Nederlanden omdat deze nalaat de **noodzakelijke klimaatmaatregelen** te nemen **+++** Minister Kamp wijst **verzoek van Milieudefensie af** om openheid te geven over de totstandkoming van het omstreden schaliegasrapport van Witteveen+Bos **+++** Aanbod **biologische** en **fairtradeproducten** in supermarkten dit jaar opnieuw gestegen **+++** **Onderzoek CE Delft:** snelwegplannen gebaseerd op onrealistisch hoge verkeersgroei **+++** **Amnesty:** Shell manipuleert rapporten olielekages Nigeria **+++**

... een proefdier

“Muis...”
“Dag meneer Muis, met Vincent Bijlo.”
“U spreekt met mevrouw Muis.”
“O sorry mevrouw Muis, het verschil is moeilijk te horen. Bel ik gelegen?”
“Ja hoor, ik heb net nieuwe mascara getest. Ziet er echt top uit, jammer dat zoveel modellen tegenwoordig proefdiervrije make-up gebruiken.”
“Mevrouw Muis, er is een proefschrift over u geschreven.”
“Over mij? Goh, wat leuk zeg, proefschrift over proefdieren. En wat staat er in?”
“Dat u binnenkort overbodig bent.”
“Dat meen je niet, hè? Nee toch, overbodig, waarom, waarom?”
“Omdat bewezen is dat er veel betere testmethodes zijn.”
“Ja, die zijn er, mensen. Jullie zouden zelf die rotzooi eens moeten slikken die wij voorgeschoteld krijgen, dan zouden jullie wel anders piepen. Gisteren is mijn man ontploft, tijdens een diarree-remmer-test.”
“Gecondoleerd.”
“Je hoeft niet zo zichtig te praten Bijlo, het was een lul van een muis,

Bijlo belt...

echt waar, ik ben allang blij dat ik van hem af ben. Mijn zus heeft trombose gekregen van de vierde generatie anticonceptiepil, die loopt nou met steunkousen, ze helpen ons hier allemaal naar de kloten, maar dat is dus afgelopen, binnenkort, zeg je?”
“Ja, dat is te hopen. We willen heel graag dat onze maatschappij proefdiervrij wordt. Dat is toch goed nieuws voor u?”
“Goed nieuws? Is er een overgangsregeling? Nee zeker hè, dan kom ik in die bijstand van jullie, moet ik een tegenprestatie gaan leveren voor mijn uitkering.”
“Mevrouw Muis, we doen het in uw belang!”
“Ja ja, nou als je maar weet dat ik een enorme schadeclaim ga indienen, het zal de farmaceuten dun langs de benen lopen, geen diarree-remmer die daartegen opgewassen is.”
“Heel goed, zo mag ik het horen. succes!”
“En als ik die schadevergoeding niet krijg, dan blijf ik proefdier, tot mijn dood, die ongetwijfeld niet meer lang op zich zal laten wachten. Morgen ga ik een nieuwe chemokuur uitproberen, tenminste, als de kanker wil aanslaan, ik ben net ingespoten. Nou, daaaag!”

Illustratie: Renée Gubbels

GROENLAND

Mijnbouw moratorium opgeheven

Volgens deskundigen zou Groenland wel eens de grootste voorraad zeldzame aardmetalen ter wereld kunnen herbergen – na China dan. Die Groenlandse delfstoffen kunnen in de toekomst ook daadwerkelijk aangeboord worden, nu het parlement met 15 tegen 14 stemmen, en twee onthoudingen, heeft inge-

stemd met het opheffen van het moratorium op mijnbouw op het Deense semi-autonome eiland. “Dit kan grote consequenties hebben voor het milieu en voor de mensen van Groenland”, zegt Jon Burgwald van Greenpeace tegen Associated Press. Bron: AP

MEXICO

Bicitekas 15 jaar op de bres voor de fiets

In 1998 verenigden fietsactivisten in Mexico-Stad zich voor het eerst onder de naam Bicitekas, Fietsteken (naar Azteken). Sinds 2001 organiseren ze elke woensdag een fietsavond, en dat zet zoden aan de dijk. Voorzitter Augustin Monterrubio: “De fietstocht is een traditie geworden waar steeds zo’n vijfhonderd fietsers aan deelnemen. Het is als een fietsschool voor degenen die zich niet zeker voelen in het verkeer.” “Er wordt nu anders tegen fietsers aangekeken”, weet Xavier Treviño, mede-oprichter van Bicitekas en werkzaam bij de Mexicaanse afdeling van Institute for Transportation and Development Policy (ITDP).

“Vroeger was fietsen iets voor de ‘armen’, inmiddels is het meer iets voor de midden-klasse. Je ziet ook veel meer vrouwen op de fiets.” De cijfers van het ITDP liegen er niet om: in 2008 waren er gemiddeld 95 fietsers per dag op de voornaamste Avenue Reforma en in 2012 was dat cijfer gegroeid tot 3600 fietsers per dag. Treviño: “Het succes van Bicitekas is te danken aan vasthoudendheid. Vijftien jaar aan een stuk hebben we een gezicht gegeven aan de fietsers in de stad. En we namen deel aan de politiek, bijvoorbeeld bij de aanleg van fietspaden in de stad en bij het installeren van de publieke gratis fietsen.” Bron: Zeronaut.be/Tom Dieusaert

RUSLAND

Milieuactivisten Sochi bedreigd door autoriteiten

Met de Olympische Spelen in aantocht stellen de Russische autoriteiten steeds minder prijs op kritische geluiden van lokale milieuactivisten. Die stellen de natuurvernietiging en vervuiling aan de kaak waarmee de voorbereidingen van de winterspelen gepaard gaan. Zo worden voor het afval van de Spelen een stortplaats ter grootte van 18 hectare (ongeveer 27 voetbalvelden) en een verbrandingsinstallatie gebouwd. Van afvalscheiding of recycling is geen sprake, ondanks de ‘Zero Waste’-beginselen van de Spelen. Nieuwe snelwegen langs de Mzymta rivier en andere infrastructuur worden aangelegd zonder dat de milieu-effecten goed zijn onderzocht. Leden van milieuorganisatie Environmental Watch North Caucasus

worden opgepakt, meegenomen voor verhoor ‘als onderdeel van een anti-terrorisme oefening’ en hun vrijheid om in de regio te reizen wordt beperkt. Zo werd activist en geoloog Evgeniy Vitishko eerder voorwaardelijk veroordeeld voor een actie in het bos bij de datsja van een gouverneur. De autoriteiten dreigen nu zijn voorwaardelijke straf om te zetten in een gevangenisstraf die tot drie jaar kan oplopen. In december moet hij opnieuw voorkomen. “De aanklacht tegen Vitishko was al disproportioneel, en we zijn bezorgd dat de voorwaarden van zijn proeftijd misbruikt worden om zijn milieu-activisme te beperken”, stelt Human Rights Watch in een reactie. Bron: Human Rights Watch/Environmental Watch North Caucasus

+++ **Verenigd Koninkrijk:** Environmental Justice Foundation gaat illegale visserij bij West-Afrika spotten met eigen boot +++ **Europa:** Milieucommissaris Potocnik wil plastic tasjes in de ban doen +++ **Arctic:** Gemiddelde zomertemperaturen van de afgelopen eeuw in het Canadees Arctisch gebied zijn de hoogste in 44 duizend jaar +++ **Sierra Leone:** Boeren vervolgd om actie tegen palmoliereus Bolloré +++ **Australië:** nieuwe dolfinsoort ontdekt +++ **Roemenië:** Chevron stopt met schaliegasboringen na protesten +++ **Oekraïne:** Schaliegasdeal met Chevron ter waarde van 10 miljard dollar +++ **Verenigde Staten, Colorado:** Voorstanders verlenging schaliegas-

Foto: Oxfam International, Creative Commons

VERENIGD KONINKRIJK

Witte e-bikes voor heuvelachtige wijk Londen

“E-bikes ontdoen het fietsen van hijgen en puffen”, weet de Londense burgemeester Boris Johnson. Hij kondigde een proefproject aan voor de wijk Haringey, waardoor bewoners ondanks de hoogteverschillen toch lekker op een leenfiets – met trapondersteuning – kunnen rondcruisen. Johnson,

naar verluidt zelf gepassioneerd fietser, beschreef in zijn fietsvisie eerder dit jaar hoe hij Londense wijken in ‘mini-Hollandjes’ wil veranderen. Hij trekt er 100 miljoen pond voor uit om deze buurten “net zo fietsvriendelijk te maken als hun Hollandse tegenhangers”. Bron: The Guardian

ETHIOPIË

Aardwarmte met IJslandse technologie

Ethiopië wil een aardwarmtecentrale bouwen met een capaciteit van 1000 megawatt, ongeveer zoveel als onze kerncentrale Borssele en de Amsterdamse Hemwegkolencentrale samen. Het Amerikaans-IJslandse bedrijf Reykjavik Geothermal sloot daarvoor

een deal van vier miljard dollar met het Afrikaanse land. De energie wordt opgewekt in een vulkanische krater, door water tot meer dan duizend meter diep te pompen waar de temperatuur 350 graden Celsius is. Om het plan te laten doorgaan moeten

wel de proefboringen goed uitpakken. Ethiopië heeft nu een opwekcapaciteit van 2000 megawatt. Dat moet de komende drie jaar verviervoudigen, mede door de omstreden waterkrachtcentrale bij de Renaissancedam die in de Nijl in aanbouw is. Bron: Reuters

VIETNAM

Arsenicum in drinkwater

Door het oppompen van steeds meer grondwater kunnen waterbronnen besmet worden met arsenicum. Dat blijkt uit een studie van de universiteit van Hanoi. De hoeveelheid arsenicum die in het bestudeerde dorp Van Phuc, aan de rand van Hanoi, werd gevonden oversteeg 10 tot 300 keer de norm van de Wereldgezondheidsorganisatie. Langdurige arsenicumbesmetting, ook in lage doses, kan kanker tot gevolg hebben. Een eerdere studie van de Verenigde Naties sprak al van het risico op arsenicumvergiftiging voor 1.7

miljoen mensen die langs de Mekong rivier leven. In Hanoi, waar de bevolking van 6,5 miljoen inwoners jaarlijks met meer dan 400 duizend toeneemt, wordt de watervoorziening een probleem. In Van Phuc intussen zeggen de inwoners weinig andere keus te hebben, dan het water uit de besmette bronnen te gebruiken. “We wonen ver weg van het centrum, en het waterleidingnetwerk van de stad komt hier niet”, zegt een van hen tegen Australia Network News. Bron: abc.net.au

moratorium winnen stemming, ondanks het 850.000 dollar grotere lobbybudget van de oliebaronnen van Colorado +++ **Verenigd Koninkrijk:** Onenigheid over mogelijke gezondheidseffecten fracken +++ **Brazilië:** Ontbossing voor het eerst in vijf jaar toegenomen, met maar liefst 28 procent +++ Bronnen: Environmental Justice Foundation, De Wereldmorgen, NBC, Action for Large Scale Land Acquisition Transparency (ALLAT), BBC, The Guardian, Financial Times, Denver Post, NOS.

Fossiele brandstoffen zorgen binnenkort óf voor een klimaatramp, óf voor een economische crisis zonder weerga. Stop daarom nú met het investeren in fossiele bronnen. Met deze boodschap kwam de Amerikaanse journalist en milieuactivist Bill McKibben onlangs naar Europa. “Het is een kwestie van politieke wil, en die kunnen we veranderen.” Tekst **Freek Kallenberg** Beeld **Gerard van Bree**

“Stop met investeren in de fossiele industrie”

Het gebeurt niet vaak dat een tijdschriftartikel aan de basis ligt van een snel groeiende protestbeweging. *Global Warming's Terrifying New Math* luidde de kop van het artikel dat de journalist en klimaatactivist Bill McKibben vorig jaar in het zomernummer van het populaire Amerikaanse tijdschrift *Rolling Stone* publiceerde. “Wellicht heeft het geholpen dat tieneridool Justin Bieber op de cover stond”, zegt McKibben geïnteresseerd. Maar het artikel was vooral online succesvol: het werd het meest op Facebook gedeelde artikel in de geschiedenis van *Rolling Stone*. De ‘schrikwekkende nieuwe som’ komt hier op neer. Als we de opwarming van het klimaat willen beperken tot 2 graden Celsius – een doelstelling die sinds de klimaatconferentie in Kopenhagen in 2009 zelfs door de meest conservatieve regeringen wordt onderschreven – mogen we tot 2050 niet

meer dan 565 gigaton CO₂ uitstoten. Alle tot nu toe bekende reserves aan olie, gas en kolen leveren bij verbranding echter 2795 gigaton op aan CO₂-emissies. Bijna vijf maal zo veel als we ‘veilig’ kunnen uitstoten. Dat betekent dat als regeringen de twee graden-doelstelling serieus nemen, ze 80 procent van de nu bekende fossiele brandstofreserves in de grond moeten laten zitten. De economische consequenties hiervan zijn enorm. HSBC, een van de grootste zakenbanken ter wereld, schat dat olie- en gasbedrijven dan 40 tot 60 procent van hun waarde kunnen verliezen. Volgens het Carbon Tracker Initiative gaat het om triljoenen dollars. “Je kunt je niet voorstellen wat dit betekent”, zegt McKibben. “Bedrijven, beleggers, maar ook overheden zullen een groot deel van hun vermogen als sneeuw voor de zon zien verdwijnen. De recente hypotheekbubbel valt bij deze koolstofbubbel in het niet. We moeten dus zo snel mogelijk stop-

pen met investeren in het opsporen en exploreren van fossiele energie. Eigenlijk hadden we er 20 jaar geleden al mee moeten beginnen. Maar wat doet een bedrijf als Shell, nu het poolijs zich terugtrekt als gevolg van de klimaatverandering? Ze gaat ook in de poolcirkel naar olie boren. Dat moeten we stoppen. Zo snel mogelijk.” Om deze boodschap te verkondigen is McKibben al meer dan een jaar vrijwel onafgebroken op tournee. Deze *Fossil Free Tour*, een initiatief van de in 2009 door McKibben opgerichte campagneorganisatie 350.org, trok eerst door de Verenigde Staten, vervolgens naar Australië en deed eind oktober Europa aan. Overal worden studenten en burgers opgeroepen campagnes te beginnen om er bij universiteiten, pensioenfondsen, gemeenten en andere grote vermogensbeheerders op aan te dringen hun geld terug te trekken uit de fossiele brandstoffen-industrie.

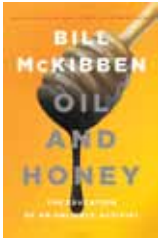
Ik spreek McKibben vlak voordat hij samen met Greenpeace International-directeur Kumi Naidoo in het kader van de *Fossil Free Europe Tour* het podium van een stampvolle aula in de Vrije Universiteit in Amsterdam zal betreden. Hij is zojuist samen met zijn vrouw gearriveerd uit Berlijn en zal nog diezelfde avond doorreizen naar Edinburgh om vervolgens nog Birmingham en Londen aan te doen. Terwijl McKibben een vegetarische maaltijd uit de mensa krijgt geserveerd, vraag ik hem of universiteiten en studenten wel de meest voor de hand liggende doelgroep zijn voor een oproep om te stoppen met investeren in fossiele energie? McKibben: “In de Verenigde Staten in ieder geval wel. We kennen nauwelijks een publiek onderwijssysteem en daarom zijn

universiteiten private instellingen die veel geld verwerven en beheren. Dat vermogen beleggen ze in aandelen, waaronder die van de fossiele energiebedrijven. Maar we richten ons in de VS ook op andere vermogensbeheerders, zoals gemeenten en religieuze instellingen. Het kan ook per land verschillen. In Australië richten we ons vooral op pensioenfondsen, in Nederland ligt dat ook voor de hand. Maar studenten zelf zijn zeker een goede doelgroep omdat zij een groot belang hebben bij het beheersen van de klimaatverandering. Het gaat over hun toekomst, ik ben over een jaar of 20, 30 dood.” **Hoe groot is de campagne in de VS inmiddels?** “Die groeit dagelijks. Studenten zijn op 380

campussen acties gestart om het universiteitsbestuur zover te krijgen dat ze hun geld uit de fossiele energie terugtrekken. Tien universiteiten hebben al toegezegd dit daadwerkelijk te doen. Daarnaast zijn er inmiddels 15 tot 16 steden die zeggen te desinvesteren, waaronder Seattle, San Francisco en Portland. Ook een aantal grote religieuze instellingen doet mee. Dat alles in één jaar tijd, dat is best indrukwekkend.” **De campagne wordt wel vergeleken met die voor het beëindigen van de apartheid in Zuid-Afrika in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw. Komt de inspiratie daarvandaan?** “Ja, ook toen werden vermogensbeheerders in de VS en Europa aangespoord om hun →

“Wie geld wil verdienen met investeringen in de fossiele energie neemt de gok dat er niks aan klimaatverandering gebeurt”

→ geld terug te trekken uit Zuid-Afrika. Dit heeft zonder twijfel een grote rol gespeeld in het beëindigen van de apartheid. Natuurlijk hebben de Zuid-Afrikanen uiteindelijk zichzelf bevrijd, maar deze hulp van buiten heeft zeker geholpen. Het verschil is wel dat we in dit geval onszelf moeten bevrijden. Hiervoor moeten we de fossiele energiebedrijven, die nu ons leven bepalen, verzwakken.”

Maar fossiele energie is de basis van ons leven. De landbouw, industrie, vervoer, gezondheidszorg, alles draait op fossiele brandstoffen.

“Het is momenteel niet mogelijk om op grote schaal te stoppen met het gebruik van fossiele brandstoffen, dat klopt. Maar het is wél mogelijk op korte termijn te stoppen er profijt van te trekken, te stoppen erin te investeren. Daarom verspreiden we de boodschap dat het grootste deel van de nu bekende voorraden in de grond moet blijven zitten. Dit is de achilleshiel van de fossiele industrie: haar immense vermogen is nu gebaseerd op de aanname dat zij al haar reserves kan winnen. Maar als de wereld klimaatverandering eindelijk serieus gaat nemen en maatregelen neemt om de tweegradendoelstelling te realiseren, moet je de waarde van deze bedrijven minstens halveren. Daarom is deze desinvesteringscampagne zo belangrijk. Wij zeggen: wie geld wil verdienen met investeringen in de fossiele energie neemt de gok dat er niks aan klimaatverandering gebeurt. En dus de verantwoordelijkheid voor de vernietiging van het leven op aarde neemt. We moeten investeerders met deze keuze confronteren.”

We kunnen dus kiezen tussen een klimaatramp of een economische crisis die zijn weerga niet kent? Geen vrolijke boodschap voor het publiek vanavond.

“Toch wel, het positieve nieuws is dat we er nu nog veel aan kunnen doen: stoppen met investeren in fossiele energie en overschakelen op duurzame energie. Wereldwijd orga-

> Wethouders van Bostel kondigen aan dat hun gemeente zich fossielvrij verklaart.

niseren mensen zich om dit voor elkaar te krijgen. Daarvoor is geen eenduidige oplossingen, maar er zijn wel talloze deeloplossingen. In Duitsland wordt op sommige dagen de helft van de energie met zon en wind opgewekt. Als Duitsland het kan moet mijn land met zonnrijke staten – zoals Texas, Californië, Nevada – dat zeker kunnen. Dat is een kwestie van politieke wil. En politieke wil kunnen we veranderen.”

President Obama stelt wat dat betreft teleur. Maar kan een president van de VS überhaupt ingaan tegen de belangen van de fossiele energiebedrijven?

“Obama heeft te maken met een verschrikkelijk Congres, gedomineerd door slechte mensen die worden gesponsord door de fossiele brandstof-industrie. Dat geldt zowel

voor Republikeinen als Democraten overigens, er is bij beide partijen een rechtstreeks verband tussen het stemgedrag en de – vaak enorme – donaties die Congresleden ontvangen van de fossiele energiebedrijven. Daarom zijn er grenzen aan wat Obama, of een andere president, kan doen. Om die reden hebben wij met onze organisatie 350.org de afgelopen jaren onze pijlen gericht op het tegengaan van de Keystone-pijpleiding (een enorme pijpleiding dwars door de Verenigde Staten die olie gewonnen uit de Canadese teerzanden moet gaan vervoeren naar de havens van Texas, FK). Hierover kan Obama namelijk zelfstandig een besluit nemen, zonder goedkeuring van het Congres. Tot nu toe heeft hij steeds gezegd dat hij de aanleg van de pijpleiding zal tegenhouden als blijkt dat hierdoor de uit-

Bill McKibben tijdens de bijeenkomst Klimaat voor Verandering op de Vrije Universiteit in Amsterdam.

stoot van CO₂ verergert. Dat laat hij nu onderzoeken. De druk op Obama, van de olie-industrie, maar ook van de Amerikaanse Kamer van Koophandel en andere vervuulende industrieën, is echter enorm. Maar als hij besluit de aanleg van deze pijpleiding te blokkeren, is hij de eerste wereldleider ooit die een groot project stopt omdat de gevolgen voor het klimaat te groot zijn. Dat zou echt een doorbraak zijn in de klimaatpolitiek.”

Dat is ook wel nodig. De onderhandelingen over een internationaal klimaatverdrag zitten muurvast. Na het echec van Kopenhagen leken veel mensen klimaatmoe. Is een klimaatverdrag nodig?

“Dat zal er zeker moeten komen, maar niet nu. Lange tijd dachten we dat we de strijd met redelijke argumenten zouden kunnen winnen. Dat het feit dat klimaatverandering talloze rampen en problemen zal veroorzaken overheden tot ingrijpende maatregelen zou dwingen. Maar er gebeurde niks, en feitelijk is er al twintig jaar niks gebeurd. Dus moet je een nieuwe politieke analyse maken. Waarom komt er geen effectief klimaatverdrag en waarom voeren overheden geen effectief klimaatbeleid? Omdat de fossiele industrie dat niet wil, en die industrie bepaalt het beleid. Zolang dat niet verandert, zal er geen zinvol klimaatverdrag komen. Wij trokken daarom de conclusie dat er een wereldwijde politieke beweging nodig is, groot genoeg om de macht van de fossiele brandstof-industrie te breken. Hiertoe hebben we in 2008 de campagneorganisatie 350.org opgericht.”

350.org slaat op veel plekken in de wereld aan, maar in Europa lijkt de belangstelling niet groot. Tijdens de jaarlijkse wereld-

wijde actiedagen bijvoorbeeld waren er in Europa maar weinig acties.

“Dat is niet helemaal waar, er waren ook acties in Europa. Maar het klopt dat de Europese klimaatbeweging, die er als een van de eersten bij was, na Kopenhagen wat is ingedut. Het zal niemand verbazen dat de meeste acties nu plaatsvinden in die delen van de wereld waar de gevolgen van klimaatverandering het grootst en al dagelijks merkbaar zijn: Azië, Latijns-Amerika, Afrika... Daar is het op de been brengen van mensen het eenvoudigst. Nederland is rijk, en heeft een groot – in mijn ogen té groot – vertrouwen dat het de gevolgen van klimaatverandering de baas kan.”

Nederlanders lijken zich inderdaad vooralsnog weinig zorgen te maken. Ook in de recente campagne tegen de proefboringen naar schaliegas blijkt dat mensen zich vooral zorgen maken over hun leefomgeving en hun drinkwater, de gevolgen voor het klimaat spelen nauwelijks een rol.

“Dat zie je ook terug in de campagne tegen de Keystone-pijpleiding. Deze zal ook door kwetsbare natuurgebieden lopen en veel tegenstanders maken zich vooral zorgen over de gevolgen van mogelijke lekkages. Wij hebben echter voortdurend de gevolgen voor het klimaat voorop gesteld en mijn ervaring is dat mensen daar wel degelijk bezorgd om zijn. Zeker nu in de VS deze gevolgen steeds vaker merkbaar worden. Het probleem is dat klimaatverandering zo omvangrijk is dat we het gevoel hebben er als individu niets aan te kunnen doen. Wat grotendeels klopt. Je kunt zonnepanelen op je dak leggen, je auto de deur uit doen, minder vliegen, minder vlees eten, en ga zo maar door. Maar daarmee alleen gaan we het niet redden. Er moeten structurele verande-

▲ Bill McKibben, studente van de VU, Maurits Groen en Kumi Nadoo prikken de ‘koolstofbubbel’ door.

ringen komen en daarvoor is een politieke beweging nodig.”

In je recente boek Oil and Honey beschrijf je zowel het ontstaan van 350.org als de tijd die je doorbrengt in de imkerij van je vriend Kirk Webster. Vanwaar deze belangstelling voor bijen?

“Bijen zijn een zeer interessante metafoor voor de beweging die we momenteel proberen te bouwen. Het is een omvangrijke, wereldverspreide beweging met duizenden mensen die aan verschillende dingen werken. Een beweging zonder leiders. Toch moeten we proberen deze mensen op belangrijke momenten samen te brengen. In de VS was het verzet tegen de Keystone-pijpleiding zo'n moment, allerlei verschillende groepen kwamen daarin bij elkaar. Dat was de kracht. Bijen zijn daarom interessant. Ze vliegen voortdurend uit om nectar te verzamelen, ze zijn echter heel klein dus je kunt je niet voorstellen dat dat beetje nectar dat ze meebrengen naar de bijenkorf iets oplevert. Maar in de loop van een seizoen, of zelfs binnen een dag neemt de honing in de korf snel toe – tot er uiteindelijk kilo's honing zijn verzameld. Dat vind ik een mooi en hoopvol gegeven.”

Al die kleine initiatieven kunnen uiteindelijk leiden tot een politieke omwenteling? “Precies.” □

“Zolang de fossiele industrie het beleid bepaalt, komt er geen effectief klimaatbeleid”

“De revolutie begint bij Rosia Montana”

In het Roemeense Transsylvanië strijden milieuactivisten al sinds 2000 tegen de plannen voor de grootste goudmijn van Europa. Het verzet tegen de mijn is uitgegroeid tot een strijd voor een vrij en democratisch Roemenië. Tekst en beeld **Mitra Nazar**

“We willen natuur, geen gif”, schalt het door de straten van Boekarest, Cluj Napoca, Timisoara en Brasov. Sinds september wordt daar iedere week gedemonstreerd, duizenden mensen gaan met spandoeken de straat op. ‘Red Rosia Montana’ is de slogan. “We willen dat Roemenië gebruik van cyanide verbiedt, maar eerst moeten we voorkomen dat deze goudmijn er komt”, zegt Alina Bogdan, coördinator van de actiegroep in Boekarest. Iedere grote stad heeft een zenuwcentrum van waaruit protesten worden georganiseerd. Om het laatste goud uit de bergen van Rosia Montana te delven moet de Rosia Montana Gold Corporation (RMGC), een Roemeens-Canadese bv, vier bergtoppen afgraven. Niet alleen de natuur moet wijken, ook drie hele dorpen. Omdat het goud onder de grond inmiddels weg is, moet het mijnbedrijf met een open mijnmethode aan de slag waar de giftige stof cyanide – gebruikt om goud en zilver van andere edelmetalen te scheiden – voor nodig is. De restanten, met cyanide vervuild water, zullen worden opgevangen in

een 600 hectare groot stuwmeer. Een soortgelijke constructie zorgde in 2000 in het nabij gelegen Baia Mare voor de grootse milieuramp sinds Tsjernobyl, toen een dam doorbrak en gifwater in rivieren van drie omringende landen terechtkwam.

Milieubeweging

Al eind jaren negentig sloot het Canadese bedrijf Gabriel Resources een deal met de Roemeense overheid om neer te strijken in het armoedige gebied, met het oog op de grootste Europese goud- en zilvervoorraad; 285 ton goud en 1361 ton zilver. Maar grote tegenstand en verscheidene rechtszaken over milieu en onteigening zorgden ervoor dat er tot op de dag van vandaag nog geen gram goud uit de rotsen is gehakt. Het lukt het Roemeense parlement maar niet tot een beslissing te komen, de druk uit de samenleving wordt steeds groter. Dat is de verdienste van de jonge Roemeense milieubeweging. “We zouden Gabriel Resources eigenlijk dankbaar moeten zijn”, zegt Stephanie Roth, activist van het eerste uur en winnaar van de Goldman Environmental Prize in 2005 voor haar werk in Rosia

Montana. “Ze hebben een fantastische milieubeweging in het leven geroepen.” De Zwitsers-Franse activiste streed eerder samen met Roemenen tegen een Dracula-themapark in Transsylvanië. Ze woonde twee jaar lang in Rosia Montana om lokale activisten te helpen een groter actieplatform op te zetten. “Rosia Montana heeft het activisme in Roemenië naar een hoger niveau getild”, stelt ze tevreden.

Zwarte wolk

Tijdens het communisme was er onder de straffe hand van dictator Ceausescu weinig

<< Demonstratie tegen de goudmijn in Rosia Montana.
▲ Eugen David (rechts) en een dorpsbewoonster demonstreren tegen de goudmijn.

ruimte voor milieuactivisme. Na zijn dood in 1989 liet hij een sterk vervuild land na. Het bekendste schandaal is die van Copsa Mica, ‘de zwarte stad’, die na de val van het communisme al gauw de bijnaam meest vervuilde plaats ter wereld kreeg. In de jaren tachtig was op satellietbeelden een dikke zwarte wolk boven de stad te zien, afkomstig van de zwartkoolproducerende fabriek Carbosin. De levensverwachting in Copsa Mica was negen jaar lager dan het nationale gemiddelde. De val van communistische regimes in Oost-Europa bracht vrijheid en democratie, maar milieu had in de beginjaren geen prioriteit. Eind jaren negentig bracht de Rosia Montana actie daarin verandering. Het lijkt een

onomkeerbaar proces in gang te hebben gezet. ‘Red Rosia Montana’ is uitgegroeid tot een landelijke sociale- en milieubeweging en kan op steun rekenen van milieclubs over de hele wereld. In Boekarest gingen op het hoogtepunt van de protesten, eind september, 25 duizend mensen de straat op. Directe reden was een wetsvoorstel dat de exploitatie van de goudmijn in Rosia Montana tot een project van ‘nationaal belang’ maakt. Als deze wet er komt, mag het mijnbedrijf RMGC bewoners uit hun huizen zetten. “Roemenen leven in een democratie, maar merken nu dat ze nog steeds zonder pardon hun huis uitgezet kunnen worden”, verklaart Roth de grote opkomst. “Dat pikken ze niet langer.”

Boerderij

‘De revolutie begint met Rosia Montana’ is het motto van de demonstraties van de afgelopen maanden. De opstand gaat over meer dan milieu alleen. Roemenen uiten hun frustratie over het hele politieke systeem, legt boer en milieuactivist Eugen David uit. “We beginnen eindelijk te reageren op politiek misbruik. Twintig jaar na het communisme worden mensen wakker, het is genoeg.” Hij denkt dat dit nog maar het begin is van een grotere opstand in het land. “Rosia Montana is de doos van Pandora, het is tijd om die nu eens te openen.” Rosia Montana ligt op drie uur rijden van de

Transsylvanische hoofdstad Cluj-Napoca, ver weg in de Roemeense ruige natuur. Aan het eind van een omhoog slingerende onverharde weg ligt de boerderij van Eugen David. Hij houdt er negen koeien en er scharrelen wat kippen rond. Met zijn gezin leeft hij van veeteelt, landbouw en een pension voor toeristen en wandelaars. David mist enkele tanden en zijn kleding zit onder de modder van het werk op het land. Het is moeilijk voor te stellen dat deze man de grondlegger is van de belangrijkste milieubeweging van Roemenië. Noodgedwongen werd hij activist en voorzitter van zijn eigen organisatie Alburnus Maior, de oude Romeinse naam voor Rosia Montana. In 2000 begon hij de campagne ‘Red Rosia Montana’. Hij nodigde Roemeense maatschappelijke organisaties uit om tot een gezamenlijk statement te komen tegen mijnbouw en het verdwijnen van natuurschoon. David ziet de Rosia Montana Gold Corporation als ‘de bezetters’. Zijn 78 hectare land binnen de industriële zone moet plaatsmaken voor de goudmijn, als deze er komt. “Zo lang ik blijf zitten, kunnen ze hier geen mijn openen.” Hij is vastberaden. “Goud of zilver is me niks waard. Mijn land, mijn beesten en de natuur zijn voor geen goud te koop.” Actievoeren leerde hij gaandeweg, van activisten uit de grote steden. Na al die jaren leidt hij nog steeds een eenvoudig bestaan →

Dorpscentrum Rosia Montana, aan de gevel van het hoofdkantoor van Rosia Montana Gold Corporation hangt een banner met de tekst: ‘RMGC investeerde al 17 miljoen dollar in Rosia Montana’.

“Rosia Montana heeft het activisme in Roemenië naar een hoger niveau getild” **Stephanie Roth**, activiste

<< De rotsen waar RMGC het goud en zilver uit wil halen.
< Een pro-goudmijn demonstratie van oud-mijnwerkers in Rosia Montana.

→ op de boerderij. Hij heeft geen internet-verbinding, de website van Alburnus Maior wordt bijgehouden door activisten in Cluj-Napoca. “Rosia Montana gaat over cultureel erfgoed, schone natuur en mensenrechten”, zegt hij ferm. “Voor al die dingen vecht ik.” Op Davids landgoed kamperen regelmatig internationale milieuactiegroepen, die hun steun komen betuigen en acties helpen voorbereiden. Hij is nog een van de weinige inwoners van Rosia Montana die weigert met de Rosia Montana Gold Corporation te onderhandelen. Veel dorpingen zijn vertrokken onder druk van de corporatie. “De logica stopt zodra het leidt tot vernietiging”, stelt David. “En dat is wat ze hier willen doen.”

Werelderfgoed

De Romeinen groeven al naar goud in Rosia Montana. De resten daarvan zijn nog zichtbaar maar als de plannen doorgaan zal een groot deel worden vernietigd. Rosia Montana hoort volgens ICOMOS, de internationale monumentenraad die Unesco adviseert, thuis op de Werelderfgoedlijst. In de berg Carnic zit acht kilometer Romeinse mijngangen. De archeologisch beschermde status is een paar jaar geleden al opgeheven om de Gold Corporation tegemoet te komen. “Hoe zouden we reageren als de Italianen goud vinden onder het Colosseum, en de boel daarom maar platgooien”, verzucht David. Inmiddels houdt Rosia Montana Gold Corporation voet aan de grond in het dorp. ‘RMGC

investeerde al 17 miljoen dollar in Rosia Montana’, luidt de tekst op een spandoek aan de voorgevel van het Rosia Montana Informatiecentrum waar RMGC kantoor houdt. Een pr-campagne over economische voordelen van het project draait op volle toeren. “Dit wordt het beste en meest verantwoordelijke mijnproject van Europa”, zegt Catalin Hosu, pr-man van de corporatie. “De mensen die in Boekarest en Cluj de straat op gaan, weten niet waar ze het over hebben”, zegt hij licht aangebrand. “Velen weten niet eens waar Rosia Montana ligt.” Bovendien, zegt hij, is goudmijnindustrie nooit zonder risico. “Cyanide wordt overal ter wereld gebruikt en we hebben een grondig veiligheidsplan.” Weinig Roemenen hebben vertrouwen in het veiligheidsplan van RMGC. Belangrijke reden is de herinnering aan de milieuramp in 2000 bij Baia Mare. De angst voor een nieuwe ramp heeft de Roemenen gealarmeerd. Zo’n ramp zou veel groter zijn dan die in Baia Mara omdat Rosia Montana in een dichter bevolkt gebied ligt. “Mensen hebben het meegemaakt, het is niet abstract maar heel reëel”, aldus Stephanie Roth.

Mijnwerkers

Zo nu en dan bezoekt een delegatie van het parlement Rosia Montana. In het anders doodstille dorp is het dan opeens een drukte van jewelste. Voorstanders van de mijn, vooral oud-mijnwerkers, worden met bussen binnengereden. Ze roepen leuzen als ‘Mij-

nen is ons brood’ en ‘Wij vechten voor onze banen, wat doen zij?’, gericht aan de demonstranten in de grote steden. Stephanie Roth is ervan overtuigd dat ex-mijnwerkers in Rosia Montana worden gemanipuleerd en onder druk gezet. “Hen wordt keer op keer verteld: als de oppositie wint, hebben jullie straks geen baan.” Roth gelooft dat Rosia Montana Gold Corporation de strijd zal verliezen. “We zijn getuige van een historische beweging in de Rosia Montana-campagne. Over de hele wereld zijn mensen aan het demonstreren. De regering staat onder grote druk.” Ook van de kant van Gabriel Resources overigens. Dit Canadese bedrijf dreigt de Roemeense staat met een claim van drie miljard euro als de vergunning om te mijnen wordt ingetrokken. De Roemeense staat is nu voor een kwart eigenaar van Rosia Montana Gold Corporation. In ruil voor meer aandelen in het project gaf de regering aanvankelijk groen licht voor de wet die dorpingen zonder juridische procedures kan onteigenen. Maar vanwege de politieke impasse en onrust in de samenleving werd onlangs een parlementaire commissie in het leven geroepen die opnieuw moest onderzoeken of de mijn legitiem is. Op 11 november is het wetsvoorstel afgekeurd, maar dat betekent nog niet het einde van de mijnplannen. De commissie stelt nu voor een nieuwe wet voor mijnbouw te maken. □

Anna Broinowski, Australië, documentaire-maker

Op IDFA met: Aim High in Creation

Over: onconventionele gaswinning in Australië

Hoe kwam je op dit onderwerp? “Ze wilden gas winnen in het park vlakbij huis. Maar het ging al snel niet meer over mijn achtertuin. Onze demonstraties waren nadrukkelijk tegen onconventioneel gas in heel Australië. Ik ontmoette boeren wiens land is vernield. Onze grootste ondergrondse watervoorraad, heel kostbaar in ons droge land, is waarschijnlijk al door fracking vervuild. Toch geloven de meeste Australiërs de reclame-filmpjes: steenkool- en schaliegas zijn schoon, groen, goedkoop, en kijk eens wat een blijde boer. Allemaal propaganda. Toen ik toevallig een boekje van Kim Jong Il over filmmaken kreeg, dacht, ik: veel mensen zijn door hem gefascineerd. Misschien krijg ik ze via dit bizarre strippersonage naar mijn film en krijgen ze mee hoe slecht onconventioneel gas is.”

Jullie hadden nog voor 150 jaar gas.

Waarom deze risico's? “Het is geglobaliseerd kapitalisme op steroïden, ze willen geld verdienen aan de export. Voor een ander perspectief moest ik daar zo ver mogelijk van weg, ook een reden om naar Noord-Korea te gaan. Overigens is het daar ontzettend schoon en ongeschonden.”

Wat hoop je te bereiken? “Dat de film discussie over onconventioneel gas oproept en mensen zich aansluiten bij de beweging.”

Ben je een activistische filmmaker? “Ik zie mezelf meer als propagandist, film is een manipulatieve kunstvorm. Activistisch riekt teveel naar serieuze, zware films, op zich fantastisch om de boel af en toe even flink op te schudden. Dat wordt wel steeds moeilijker: de propaganda van de fossiele brandstoffen-lobby of bedrijven als Monsanto wordt steeds effectiever. Gasland leidde tot veel verzet tegen *fracking*, maar die heeft het grote publiek niet bereikt. Dat ambieer ik wel.”

“Goud of zilver is me niks waard. Mijn land, mijn beesten en de natuur zijn voor geen goud te koop”

Eugen David, boer en milieuactivist

“De meeste Australiërs geloven de propaganda over steenkool- en schaliegas”

“De Noordpool is alles voor Rusland”

In thuisland Noorwegen manifesteert milieuorganisatie Bellona zich net als Greenpeace met protestacties. In Rusland zoeken ze liever de dialoog. Met de aanklacht tegen de Arctic 30 laat dit onberekenbare land zijn tanden zien. “Dit is wat ze met je doen als je in opstand komt.” Tekst **Wendy Koops** Beeld **Denis Sinyakov / Greenpeace**

Boren in de Noordpool komt steeds dichterbij, hoe hard milieuorganisaties zich er ook tegen verzetten. Met argusogen volgen afdelingen van de Noorse milieuorganisatie Bellona in Sint-Petersburg en Moermansk de Russische plannen. Bellona begon in 1990 de nucleaire activiteiten van de Russen te monitoren en vestigde zich in 1994 in Moermansk. De organisatie wees als eerste op de zorgwekkende staat waarin olieplatform Prirazlomnaya zich bevindt – het heeft jaren in Moermansk liggen roesten en bevat onderdelen van het Hutton-platform dat in de Noordzee heeft gestaan. Veilig is exploratie in de Noordpool sowieso niet, maar je hoopt toch op zijn minst dat oliemaatschappijen de meest geavanceerde technologieën inzetten om risico’s zoveel mogelijk uit te sluiten. Het gaat volgens de Russische Anna Kireeva, hoofd communicatie van Bellona Moermansk, in haar land allemaal om prestige. “Niemand interesseert zich voor de milieurisico’s of de economische aspecten; het is niet eens rendabel. Ze willen de Noordpool gewoon exploreren, ongeacht de gevolgen. De Noordpool is een nationaal ideaal.” De meerderheid van de Russische bevolking gelooft deze staatspropaganda volgens haar – ze volgen enkel de officiële media. Greenpeace wordt nauwelijks gesteund. “Toch was ik geschokt toen ik hoorde dat de meer-

derheid van het parlement vindt dat de Arctic 30 gevangenisstraf verdienen.”

Uitgeput

Bellona werkte samen met Greenpeace aan een rapport over olieplatform Prirazlomnaya, maar Gazprom liet dat niet toe. “Ze gaven ons de benodigde data niet. In Rusland zijn ze verplicht om openheid van zaken te geven, maar er is in de wetgeving geen strafmaat opgenomen, dus negeren ze onze verzoeken gewoon. Er staat toch geen sanctie op.”

Dat Greenpeace besloot het gewraakte platform te beklimmen, respecteert ze. “Ik denk dat alle andere middelen die ze konden inzetten waren uitgeput.” Enkele maanden geleden was volgens haar nog niet zo duidelijk hoe belangrijk de Noordpool is voor Rusland. “In feite illustreert de Greenpeacezaak dat voor het eerst.”

Had Greenpeace niet beter moeten weten? Gezien de legio voorbeelden van repressie? Kireeva vindt van niet. “Ik had dit optreden van de regering niet verwacht; een jaar geleden deed Greenpeace exact dezelfde actie en dat had geen consequenties. Ik had niet het idee dat ze zo’n groot risico namen.” Greenpeace zelf ook niet, zo merkte Kireeva aan de reacties toen Greenpeacemedewerkers direct na de arrestatie uit andere delen van Rusland naar Moermansk kwamen. “Ze waren ervan overtuigd dat het een enorme vergissing was en de crew van de Arctic

Sunrise snel zou vrijkomen.” In plaats daarvan werden ze, zoals bekend, beschuldigd van piraterij, een vergrijp waar tien tot vijftien jaar voor staat. Inmiddels staan ze terecht voor hooliganisme, toch nog goed voor zeven jaar celstraf.

Dialoog

Op het werk van Bellona heeft de zaak rond de Arctic 30 vooralsnog weinig effect. Hun tactiek blijft hetzelfde: hameren op het veiligheidsbelang bij boren in dit kwetsbare, slecht bereikbare en grimmige gebied. Ze zetten zich ook intensief in tegen luchtvervuiling, een andere grote bedreiging van de ijskappen. Natuurlijk zijn ze faliekant tegen iedere vorm van exploratie, maar ze hebben niet de illusie dat ze die in hun eentje kunnen tegenhouden. “Geen bedrijf of natie kan veilig olie winnen in de Noordpool. Bovendien bestaat de technologie om olieverontreiniging in die koude condities op te ruimen niet. Daar moeten ze eerst oplossingen voor vinden. De Noordpool is geen speeltuin voor oliemaatschappijen.”

Bij internationale projecten lukt het milieuorganisaties om rond de tafel te zitten, zoals bij de trits Gazprom, Total en Statoil die hun zinnen hadden gezet op het Shtokman-veld in de Barentssee, een van de grootste gasvelden van de wereld. Vergeleken daarbij is Prirazlomnaya maar een klein olieveld. Kireeva: “Gazprom, Total en Statoil werkten al jaren aan documenten hierover en luister-

“Alle andere middelen die Greenpeace kon inzetten waren uitgeput” Anna Kireeva, Bellona Moermansk

den iedere drie maanden naar de voorstellen van lokale ngo’s en keken of ze die konden implementeren. Uiteindelijk is Shtokman uitgesteld omdat het op dat moment niet rendabel genoeg was. Maar er bestond dus dialoog, tot op zekere hoogte. Prirazlomnaya is een nationaal project, en betrokkenen Gazprom en Rosneft zijn niet bekend met het begrip dialoog.” Blijkbaar voelt Gazprom zich zonder buitenlandse partners niet verplicht om milieuorganisaties serieus te nemen.

Geen bescherming

Ondanks alles vindt Kireeva dat Greenpeace haar doel heeft bereikt. “Hiervoor werd er in Rusland niet gediscussieerd over de Noordpool of Prirazlomnaya, nu weet iedereen ervan. Ook dat dertig helden bereid zijn daarvoor in de gevangenis te zitten.” Cynisch genoeg hebben ook de Russische autoriteiten hun doel bereikt. “Nu ik heb gezien

wat er met de Arctic 30 is gebeurd, zal ik als milieuactivist niet deelnemen aan een vreedzaam protest. Waarom? Omdat ik niet de gevangenis in wil. De regering heeft laten zien overal lak aan te hebben, ook aan mensenrechten. Als iets ze niet aan staat, dan straffen ze je. Als Rus ben ik onbeschermd, dus ik ga niet meer de straat op.” Ondertussen benadrukt Poetin steeds dat de Noordpool essentieel is voor Ruslands economische en veiligheidsbelangen. Hij lijkt geenszins van plan de enorme voorraden gas en olie met rust te laten. Wel heeft hij, zo tegen het einde van het Jaar van het Milieu (want dat was 2013 in Rusland, echt waar), aangekondigd dat er een nieuwe milieuvriendelijke wind in het land gaat waaien. “We hebben unieke ecosystemen, die invloed hebben op de duurzaamheid van het milieu van de hele planeet”, zei hij. Toegevend dat het milieu in het verleden nogal is verwaarloosd.

Of er veel zal veranderen is de vraag. In Sochi en omgeving, de plek waar in februari 2014 de Olympische Spelen zullen plaatsvinden, is er bijvoorbeeld sprake van grootschalige misstanden. Milieuactivisten worden gevolgd door de geheime dienst, voortdurend aangehouden en gearresteerd bij routinecontroles en valselijk beschuldigd van serieuze vergrijpen. Er zijn ook berichten over doorgesneden autoremmen. Ook journalisten zijn het slachtoffer van intimidatie.

Zoals Kireeva al zei: als Rus kun je je hier tegen nauwelijks wapenen. “De Olympische Spelen worden een enorme milieuramp en er zijn enorme mensenrechtenschendingen. Ik weet zeker dat de Spelen zelf fantastisch verlopen, dat is het enige wat onze regering interesseert. Het gaat ook hier allemaal om prestige.” □

Van geplande slijtage naar reparatie-economie

In 1929 werd geplande slijtage, het bewust bekorten van de levensduur van gebruiksvoorwerpen, nog gezien als strategie om uit de economische crisis te komen. De succesvolle New Yorkse makelaar Bernard London werkte het idee uit in een pamflet.

Consumentenartikelen dienden zo gefabriceerd te worden dat ze er op een vooraf bepaald moment mee ophielden, waarop de eigenaar ze bij de overheid moest inleveren en een nieuwe kon kopen. Zo zou het geld blijven rollen en de economie uit het slop geraken. Burgers die versleten kleding bleven dragen moesten beboet worden.

Anno 2013 wordt juist het *bestrijden* van geplande slijtage steeds meer als remedie tegen de economische crisis en werkloosheid gezien. Repareren en slim ontwerpen levert banen en materiaalwinst op. In de circulaire economie krijgen producten een tweede en derde leven en worden ze uiteindelijk weer grondstof voor nieuwe producten.

Dave Hakkens had nooit verwacht dat zijn idee voor Phonebloks, een mobieltje dat uit losse componenten bestaat, zó zou aanslaan. “Sorry, vind je het erg als ik mijn tanden ondertussen poets”, vraagt hij aan de telefoon. De jonge ontwerper

rent van de ene naar de andere afspraak en moet zo naar een ceremonie aan de Design Academie in Eindhoven. Zijn smartphone-concept heeft duidelijk een snaar geraakt, gezien de internationale media-aandacht en de 18 miljoen mensen die de Phonebloks-video op YouTube bekeken. Het lijkt erop dat een brede groep consumenten er genoeg van heeft elke anderhalf jaar weer een heel apparaat te vervangen. Terwijl het ook anders kan.

Megapixels

Twee belangrijke oorzaken van de vaak zo korte levensduur van spullen: er gaat een onderdeelje stuk, of er komt een nieuwere versie die mooier of beter is. Daardoor wordt een apparaat dat het verder nog prima doet ‘obsoleet’, overbodig. “Het zit niet in onze natuur om twee megapixels meer op onze camera te willen, dat wordt ons aangepraat”, denkt Dave Hakkens. En als een onderdeel stuk is, waarom zou je dan een heel apparaat weggooien? “Als je band lek is, gooi je je fiets ook niet weg.”

Of geplande slijtage expres in productontwerpen wordt toegepast, zoals in de documentaire *The Lightbulb Conspiracy* (het gloeilampencomplot) uit 2011 te zien was? Martine Postma van Repair Café weet het

niet. “Er wordt goedkoop geproduceerd, met laagwaardige materialen. De consequentie is dat dingen snel stuk gaan. Wij zien mensen hulpeloos worden doordat er bijvoorbeeld een draadje doorbrandt, waardoor het hele apparaat niks meer doet. Dat zorgt voor een enorme verspilling.”

Die verspilling en hulpeloosheid bestrijdt Repair Café inmiddels enkele jaren, en met succes. De bijeenkomsten waar je kapotte apparaten kunt (laten) repareren worden in Nederland al op meer dan 160 plekken georganiseerd. Ook in het buitenland slaat het idee van Postma aan. Je spullen laten repareren past in de filosofie dat de consument ook een verantwoordelijkheid heeft om voor zijn spullen te zorgen. “Dat dingen snel stuk gaan komt niet alleen doordat er troep uit de fabriek komt. Mensen lezen lang niet altijd de gebruiksaanwijzing”, weet Postma.

“Consumenten moeten bewust kiezen voor producten die te repareren zijn”, voegt de Amerikaan Kyle Wiens daar aan toe. Hij richtte iFixit.com op, een website waar je reparatiehandleidingen kunt downloaden en gereedschap kunt bestellen. De van oorsprong Amerikaanse site heeft sinds kort ook een verzendhuis in Duitsland. In oktober was Wiens in Nederland voor een bijeenkomst van de Ellen MacArthur Foundation, →

Legotelefoon, wordt Dave Hakkens’ smartphone-idee met enig dedain wel genoemd. Maar de ontwerper uit Helmond kreeg opvallend veel bijval. “Als je band lek is, gooi je je fiets ook niet weg.” Ook in Den Haag en Brussel klinkt de roep om minder afval en meer ‘circulair’ produceren. Hebben we genoeg van geplande slijtage? Tekst **Myrthe Verweij** Beeld **Phonebloks, Maarten Ros, iFixit, Ellen MacArthur Foundation**

→ die zich inzet voor de circulaire economie. “Een mobieltje waarvan de batterij zit vastgelijmd in plaats van geschroefd is lekker dun, en goedkoper te produceren. Maar batterijen bepalen de levensduur van een apparaat, ze raken als eerste versleten. Dus als zo’n verlijmd batterij zich niet meer laat laden, moet je het hele toestel weggoien. Van de vijftig verschillende scheikundige elementen die er in een telefoontje zitten worden er minder dan twintig herwonnen bij recycling. De andere schaarse materialen gaan verloren voor hergebruik.”

Kennis

Het verschil tussen afval en bruikbare elektronica, betogen Wiens en zijn kompanen, is de mogelijkheid om apparaten aan de praat te houden of weer te krijgen. En dat hangt niet alleen af van de vervangbaarheid en beschikbaarheid van onderdelen, maar ook van de benodigde kennis om onderhoud en reparaties uit te voeren. “Onze missie is iedereen te leren hoe je alles kunt repareren”, verklaart Wiens. Dus als elektronicagiganten niet willen dat hun handleidingen online komen te staan, dan maakt de iFixit *community* er zelf een. En als een apparaat dichtgeschroefd zit met een speciaal intimiderend schroefje, kun je bij iFixit het bijbehorende schroevendraaiertje kopen. Wanneer er een nieuw model telefoon of laptop op de markt komt, halen ze deze bij iFixit uit elkaar (een zogenoemde teardown), om vervolgens te kijken hoe reparabel het apparaat is. Daarnaast bepleit de organisatie dat producenten bij hun goederen altijd een toegankelijke en uitgebreide reparatiehandleiding moeten leveren – zodat ook de derdehands reparateur in een ontwikkelingsland met kennis van zaken een goede reparatie kan uitvoeren. iFixit is vooral bekend van de reparatie-instructies voor Apple-producten, maar biedt intussen meer. Van naaimachines tot keukenapparatuur en auto’s, het aantal handleidingen en forumonderwerpen groeit

Schaarse grondstoffen

- In de twintigste eeuw is de groeiende wereldbevolking een factor 34 keer meer materialen gaan gebruiken, 27 keer meer mineralen, twaalf keer meer fossiele brandstoffen en bijna vier maal meer biomassa.
- In Nederland wordt 78 procent van het afval gerecycled, 19 procent verbrand en 3 procent gestort.
- Europeanen zorgen samen jaarlijks voor 10 miljoen ton elektrisch en elektronisch afval.
- In Nederland kwam er in 2010 per inwoner 26,5 kilo nieuwe elektronische en elektrische apparatuur op de markt.
- De berekende hoeveelheid elektronisch afval plus ‘export van gebruikte elektronische apparaten’ in 2010 was 23,7 kilo per inwoner
- Tegelijkertijd werd er per inwoner ongeveer 7,5 kilo elektronisch en elektrisch afval ingezameld. Er staat dus nog wat te doen, want volgens de nieuwe Europese WEEE-regels moeten lidstaten in 2016 bijna de helft, en in 2019 tweederde van het gewicht aan apparatuur dat in voorgaande jaren op de markt is gekomen, recyclen.
- Containers met gebruikte elektronische apparatuur voor export van Nederland naar Afrika blijken bij controle in bijna 80 procent van de gevallen ‘problematisch’: de inhoud klopt niet helemaal met de papieren.

Bronnen: UNEP, Rijkswaterstaat, Huisman, Basel Convention /Öko-Institut.

gestaag. Afgelopen jaar wisten Nederlanders de website ruim 700 duizend keer te vinden. “Of het nu vooraf geplande slijtage is, de fabriek toevallig geen goed werk leverde, of dat onze *design anorexia* – het verlangen naar steeds dunnere laptops en smartphones – ons parten speelt, het ecologische probleem is hetzelfde”, vindt Kyle Wiens. “We verspillen schaarse grondstoffen en we dumpen onbruikbare apparaten die vol zitten met giftige stoffen in ontwikkelingslanden.” Het idee van Phonebloks bestempelt Wiens als nobel. “Toch is het misschien effectiever om een nieuwe telefoon te kopen wanneer jij wilt, en te zorgen dat je oude toestel een tweede eigenaar krijgt. Die nieuwe eigenaar kan het later ook weer doorverkopen, enzovoort. Dat zal de vrijemarktoplossing zijn.” Maar is er wel zoveel vraag naar afgedankte mobieltjes? Daar twijfelt Wiens niet aan. “Neem de Nokia 3310. Een klassieker, het meest verkochte toestel ooit. Twitteren kun je er niet mee. Maar bellen en sms’en gaat prima. Er zijn miljoenen mensen, ook in zuidelijke landen, die dolgraag zo’n telefoon willen.” En als een mobieltje dan echt is overleden, moet de versnipperaar het laatste redmiddel zijn. Hergebruik van nog

werkende onderdelen, bijvoorbeeld in stoplichten of verafgelegen weerstations, levert een veel grotere energie- en grondstoffenbesparing op.

Afvalpreventie

Een zusterorganisatie van Milieudefensie, het Franse Les Amis de la Terre, voert campagne tegen geplande slijtage. “Na jarenlange campagnes tegen vuilstort en afvalverbranders realiseerden we ons dat we aan het begin van de pijpleiding moesten zitten: afvalpreventie”, vertelt Annelaure Wittmann van de milieuorganisatie aan de telefoon vanuit Parijs. “De regering organiseerde wel bewustwordingscampagnes over verpakkingen en gft-afval, maar aan elektronisch afval werd geen aandacht besteed.” Les Amis de la Terre wil dat voor elektronica een levensduur van tien jaar stapsgewijs wettelijk verplicht wordt. Dat stelt eisen aan de duurzaamheid en repareerbaarheid van goederen. Het in de ontwerpfasen bewust bekorten van de levensduur van producten moet strafbaar worden. De Groenen maakten hiertoe een initiatiefwet maar kregen minder bijval dan gehoopt. “Gelukkig is men zich op Europees niveau

“Onze missie is iedereen te leren dat je alles kunt repareren” **Kyle Wiens, iFixit**

stellen over hoe ze gerepareerd of gerecycled kunnen worden en op welke plekken in het apparaat er gevaarlijke stoffen zitten. Volgens iFixit en Repair Café blijft de Richtlijn echter te vaag over welke informatie producenten moeten aanleveren over hun producten, aan wie en in welke vorm. Kan elke consument straks de online reparatiehandleiding lezen, of krijgen alleen geautoriseerde dealers een handleiding in een bestandsformaat waar geen gewone sterveling wat mee kan?

Circulaire economie

In Nederland nam de Tweede Kamer vorig jaar een motie aan van toenmalig lid Marieke van der Werf (CDA). Vanuit het belang van milieu en grondstoffen werd de regering verzocht uit te zoeken hoe de economie ‘circulair’ gemaakt kan worden. De studie *Kansen voor de circulaire economie in Nederland* die TNO vervolgens maakte, is mede geïnspireerd op het concept dat voormalig solozeilster Ellen MacArthur (37) met haar stichting promoot. MacArthur stelt dat er bij het ontwerpen van producten rekening gehouden wordt met vier uitgangspunten. Reparatie en onderhoud zorgen voor aanzienlijk meer waardebehoud dan recycling van losse stoffen.

Producten die langer gebruikt worden of vaker in de cyclus terugkomen leveren ook meer op dan hergebruik van de materialen waaruit ze bestaan: een wasmachine die via de tweedehandsmarkt wordt doorverkocht behoudt zijn functionaliteit. Het derde uitgangspunt is de cascadering: gebruik materiaal altijd voor de meest hoogwaardige toepassing die er nog mee mogelijk is. Het vierde uitgangspunt is ontwerpen voor demontage. Spullen moeten makkelijk uit elkaar te halen zijn, en stoffen zo weinig mogelijk gemixt. Het terugwinnen van sommige schaarse metalen is bijvoorbeeld erg lastig door de combinatie van metalen waarin ze in een product verstopt zitten. Het uitwerken van dit scenario kan volgens MacArthurs stichting op Europees niveau maar liefst 380 tot 630 miljard euro opleveren. TNO concludeert dat een circulaire economie voor technische producten betekent dat onderhoud en reparatie prioriteit moeten krijgen, naast intensief hergebruik en meer recycling. Alleen al voor technische producten kan dit Nederland jaarlijks 572 miljoen euro opleveren, concluderen de onderzoekers in het rapport. De CO₂-uitstoot gaat omlaag, het grondstoffengebruik vermin-

“Mensen kopen spullen zonder de gebruiksaanwijzing te lezen, daar mogen ze zich wel eens in verdiepen”

Martine Postma, Repair Café

→ dert, net als het land- en watergebruik voor Nederland in het buitenland. Staatssecretaris Mansveld van Infrastructuur & Milieu gaat met de aanbevelingen van TNO aan de slag, schreef zij de Tweede Kamer in haar brief *Van afval tot grondstof*. Dat doet ze samen met andere ministeries en met belanghebbenden. Welke belanghebbenden dat dan zijn, kan een woordvoerder niet zeggen.

Leasen

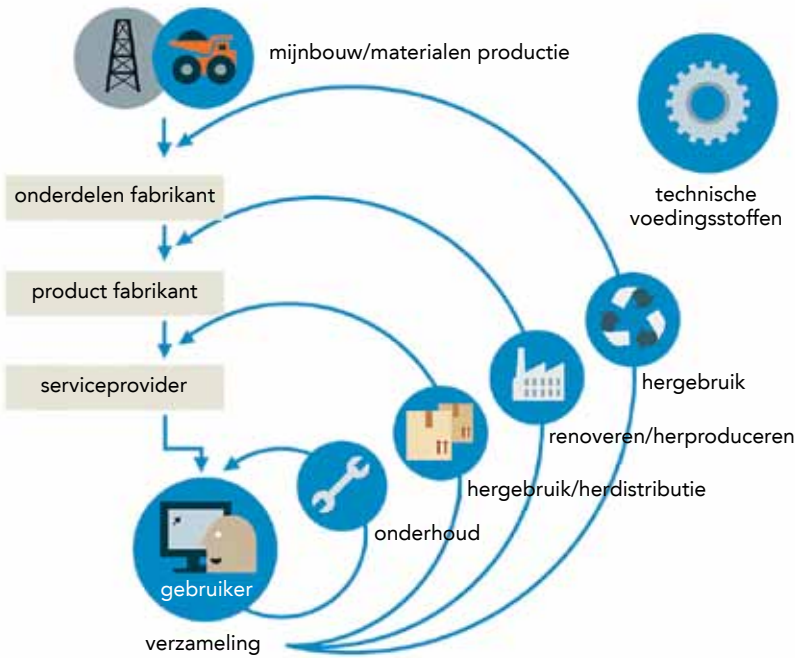
Ook bedrijven werken aan proefprojecten die de circulaire economie dichterbij moeten brengen. Het verkopen van diensten (zoals licht) in plaats van producten (zoals lampen) wordt vaak genoemd als duurzaam voorbeeld, waarbij de producent een belang heeft bij het maken van spullen die zuinig zijn, lang meegaan en die na terugname met zoveel mogelijk waardebehoud hergebruikt kunnen worden. Maar of de gebruikte producten na terugname inderdaad duurzamer hergebruikt worden, is vooralsnog onduidelijk. Bosch, dat met woningcoöperatie Eigen Haard en adviesbureau Turntoo witgoed aan enkele tientallen huurders leaset, erkent dat teruggenomen witgoed “in deze fase van het project” nog wordt omgesmolten. Uit concurrentieoverwegingen wil Bosch niets kwijt over de toekomst. Overigens geeft Turntoo, in dit project tijdelijk eigenaar van het witgoed, aan erop te vertrouwen dat Bosch zo weinig mogelijk omsmelt. Maar harde afspraken daarover zijn niet gemaakt, laat een woordvoester weten. Ook een woordvoerder van Philips, dat licht verhuurt aan kantoorpanden, kan geen uitsluitel geven over wat er na afloop van de leaseperiode met kantoorlampen gebeurt. Het Nederlandse spijkerbroekenmerk Mud Jeans wil wat aan de kledingwegwerpeconomie doen, en je kunt er gewoon als consument terecht om een spijkerbroek te

leen of kopen. Leasers betalen een borg van twintig euro, en vervolgens een jaar lang een maandelijkse contributie van vijf euro. Bij scheuren of gaten biedt Mud Jeans een reparatieservice. Wie uitgekeken is op zijn broek kan hem inruilen voor een nieuwe. Mud Jeans zorgt voor hergebruik: afhankelijk van de staat van de spijkerbroek kan die na een goede wasbeurt als ‘vintage’ model aan een tweede leven beginnen. Is de broek te zeer versleten, dan gaat-ie in de shredder voor gerecycled katoen. Alle Mud Jeansbroeken worden van een mix van biologisch en gerecycled katoen gemaakt. “Het is mijn droom om onze hele productie biologisch gecertificeerd te krijgen”, vertelt eigenaar Bert van Son. Het verven en bleken van de broeken gebeurt vooralsnog met chemicaliën. Sinds de lancering van het leaseconcept zijn ongeveer duizend spijkerbroeken geleased, en evenzoveel verkocht.

Samenwerken

Helpen de leaseconstructies tegen verspilling en brengen ze de circulaire economie

dichterbij? “Langetermijnleasecontracten kunnen zeker een prikkel zijn voor producenten om te zorgen voor repareerbaarheid, reserve-onderdelen en robuuste kwaliteit”, denkt Wittmann van Les Amis de la Terre. “Het gaat erom of het product uiteindelijk een langere levensduur zal hebben. Krijgt het een tweede, derde, vierde leven? Een leasestelsel zorgt daar niet automatisch voor.” En Phonebloks? Bij Motorola, eigendom van Google, bleken ze intern aan een vergelijkbaar concept te werken. De online community van Phonebloks – alle mensen die enthousiast zijn over het idee – gaat nu meedenken met de ingenieurs van Motorola. Samen, maar onafhankelijk van elkaar. Een noviteit in smartphoneland, waar de ontwikkeling van nieuwe modellen doorgaans achter gesloten deuren plaatsvindt. Phonebloks wordt van ons allemaal. □

Amy Miller, Canada, documentairemaker
Op IDFA met: No Land, No Food, No Life
Over: landroof in Cambodja, Mali en Oeganda

Hoe kwam je op dit onderwerp? “In 2009 onderzocht ik de verbanden tussen agricultuur, het militaire industriële complex en investeringen – de discussie over landroof kwam net op en het leek me enorm belangrijk. Ik vond pas investeerders toen het een structureel probleem bleek te zijn.”
Wat hoop je te bereiken? “Dat mensen een dieper begrip krijgen van het feit dat de manier waarop zij zich manifesteren impact heeft op mensen aan de andere kant van de wereld. Het is belangrijk je bewust te zijn van hoe wij aan ons voedsel komen en hoe dat wordt geproduceerd. Ik wil in ieder geval niet dat boeren voor mij ergens tot slaaf worden gemaakt, mensen van hun landen worden gestuurd, een dozijn bedrijven ons hele voedselsysteem controleren. Ik verwacht niet dat mensen altijd actie ondernemen, maar hopelijk wel af en toe.”
Je interviewt lokale bedrijven en overheidsinstellingen die landroof mogelijk maken. Kostte dat moeite? “Ik probeer bedrijven waarover ik kritisch ben met een open blik te benaderen. Ik zei: ik maak een film over de transformatie van de voedsel-industrie, vertel me wat hier gebeurt. Dat deden ze, want zij geloven dat het goed is wat ze doen.”
Ben je een activistische filmmaker? “Ik ben altijd betrokken geweest bij grassroots-bewegingen, onder andere als vakbondsleider, en zie film als middel om mensen bewust te maken en aan te zetten tot veranderingen. Het idee is altijd dat bewegingen die zich bezighouden met sociale rechtvaardigheid of het milieu mijn films kunnen gebruiken om iets in gang te zetten.”
Volgende project? “Teerzandontwikkelingen wereldwijd; er zijn meer dan 75 projecten.”

“Na jarenlange campagnes tegen vuilstort en afvalverbranders realiseerden we ons dat we aan het begin van de pijpleiding moesten gaan zitten: afvalpreventie” Annelaure Wittmann, Les Amis de la Terre

“Ik wil niet dat mensen voor mijn eten van hun land worden gestuurd”

Per 1 december beperkte de EU tijdelijk het gebruik van drie neonicotinoïden en half november presenteerden 25 Nederlandse organisaties en bedrijven het Actieprogramma Bijengezondheid. Wordt bijensterfte eindelijk serieus genomen? Het biologische bestrijdingsmiddel tegen de varroamijt van designer Laura van Os krijgt in ieder geval opeens aandacht. “Vorig jaar interesseerde het niemand.”

Tekst Wendy Koops Beeld Laura van Os

Sinds de winter van 2005-2006 is de bijensterfte zorgwekkend hoog. Het vorige seizoen viel het relatief mee. Wat is de schade deze winter?

Cruciale tijden voor

In 2012 stond Laura van Os met haar uit rabarber gewonnen biologische bestrijdingsmiddel tegen de varroamijt, een belangrijke veroorzaker van bijensterfte, op de Dutch Design Week. Het was nota bene het Jaar van de Bij, maar interesse ho maar. Afgelopen oktober stond ze er weer, en nu benaderden verschillende mensen haar om met hen of anderen verder te praten. Bijvoorbeeld met Felix Rottenberg, voortrekker van het onlangs gepresenteerde Actieprogramma Bijengezondheid. Dit op initiatief van staatssecretaris Dijkzma van Economische Zaken ontstane actieplan is gestoeld op vier pijlers: gewasbeschermingsmiddelen, bijenziekten en -plagen (vooral de varroamijt, aldus het programma), gebrek aan voedselaanbod en biodiversiteit en de imkerpraktijk. Greenpeace stond op de dag van de presentatie bij Dijkzma op de stoep om haar te bewegen tot een belangrijke vervolgstap die zowel de EU als het overigens ook door Greenpeace onderkende actieplan nalaten: een totaalverbod op landbouwgiften die schadelijk zijn voor bestuivende insecten. De EU heeft het gebruik van drie van de meest omstreden neonicotinoïden voor twee jaar opgeschort, maar wat gebeurt er daarna? Bovendien is er ook nu geen prikkel om echte alternatieven te zoeken: er zijn immers andere neonicotinoïden om op over te stappen die ook allemaal, zoals ook het Europese Agentschap voor Voedselveiligheid

(EFSA) inmiddels erkent, het centrale zenuwstelsel van bijen aantasten. In het ergste geval heeft dat verlamming of dood tot gevolg, maar in lagere doses raken de bijen gedesoriënteerd en raken zo hun volk kwijt. Daarnaast zijn ze vatbaarder voor ziekteverwekkers, zoals de varroamijt.

Hoewel grote producenten als Bayer en Syngenta dit natuurlijk ontkennen is “veilig” gebruik lastig, misschien wel onmogelijk. Bijen komen niet alleen in aanraking met de druppeltjes die na het bestrijden aan de plant hangen, maar ook via verontreinigd nectar of stuifmeel. Deze ‘systemische’ insecticiden lossen namelijk op in water en verspreiden zich zo over de hele plant. En dan zijn er nog de extreme normoverschrijdingen van insecticiden in ons oppervlaktewater, wat bijen uiteraard ook drinken.

De grootste boosdoener, Imacloprid, is per 1 december voor twee jaar beperkt toegestaan door de EU. Ter vergelijking: Imacloprid is voor bijen 7.300 keer zo giftig als het beruchte en wereldwijd verboden DDT, maar was tot voor kort te koop in Nederlandse tuincentra. Straks ook weer? Helaas zijn de immense hoeveelheden hiervan niet zomaar uit ons ecosysteem verdwenen. Ondertussen nemen onbespoten gewassen het gif uit het oppervlaktewater ook gewoon weer op.

Toxicoloog Henk Tennekes en anderen vragen al jaren aandacht voor deze problemen. Volgens Tennekes is lang- ➔

de bij

Met varroamijt besmette bij. De mijt is een grote veroorzaker van bijensterfte.

➤ In rabarber zit het hoogste percentage oxaalzuur van alle planten. Daarnaast zit er ook citroenzuur en appelzuur in. Van Os: “Enkele specialisten hebben me erop gewezen dat als die twee op elkaar reageren dit middel kan doordringen tot de was, wat chemisch oxaalzuur niet kan. Maar dat moet worden onderzocht.”

➤ Om bederf tegen te gaan wordt het rabarber-abstract hier gevriesdroogd.

maar sinds de Design Week heeft ze een nieuw team van geïnteresseerden om zich heen verzameld. “Mijn grootste doel is om het op de markt te brengen.” Voor de huidige bijenvolken zijn de komende maanden cruciaal. Overleven ze de winter of niet? Zij moeten het nu even op eigen kracht doen. Toekomstige volken kunnen wel worden geholpen. Bijvoorbeeld door het verbieden van landbouwgiften. Is er ook hoop voor hen? ❑

▲ Varroa wordt vaak bestreden met het ook voor bijen en mensen giftige oxaalzuur en mierenzuur. Oxaalzuur doodt mijten op bijen, niet de mijten die in het broed zitten. Die worden bestreden met mierenzuur. Hier wordt het biologische Victoria getest.

▼ En hier het eindproduct: Victoria, een biologisch bestrijdingsmiddel dat eigenlijk luchtdicht bewaard moet worden. Overigens is alle poeder in de testfase opgegaan. Verder testen kan dus na een nieuwe duik in het laboratorium.

Verwarm je kleren, niet je huis

Kleding met een ingebouwde elektrische verwarming lijkt een gadget, maar er kan in principe heel veel energie mee worden bespaard. Verwarmde kleding wordt ontwikkeld voor soldaten, avonturiers, jagers, wintersporters, motorrijders en bouwvakkers. Elektrisch verwarmde lederen vesten werden al gebruikt door piloten in de Tweede Wereldoorlog, en voor motorrijders is de technologie al decennia op de markt. De energie wordt in dat geval geleverd door de batterij van de motorfiets. De komst van compacte lithium-ion batterijen heeft de mogelijkheden van elektrisch verwarmde kleding recent veel groter gemaakt. Er zijn nu allerlei verwarmde kledingstukken te koop: jassen, broeken, sokken, onderkleding, truien, sjaals, schoenen en handschoenen. Bij elk kledingstuk horen één of twee batterijen, verstopt in een speciale zakje, die voor ongeveer vijf uur warmte zorgen. Ook nieuw is het gebruik van koolstofvezels als verwarmings-element. Dit materiaal is flexibel en kan op alle mogelijke plaatsen in de kleding worden aangebracht. Eerder werd vooral gebruik gemaakt van traditionele verwarmingsdraden die stug zijn, makkelijk breken, zwaarder zijn en meer energie nodig hebben. Elektrisch verwarmde kleding maakt gebruik van lage voltages omwille van de veiligheid. Op de kleding zit een knop waarmee de verwarming geregeld kan worden. Uiteraard bespaart het gebruik van elektrisch verwarmde kleding geen energie als ze buitenshuis wordt gebruikt. Integendeel zelfs. De technologie wordt gebruikt om het comfort te verhogen. Maar als verwarmingselement thuis is elektrisch verwarmde kleding zo duurzaam als het maar zijn kan. Een volledig verwarmde garderobe – broek, sokken, onderkleding, trui, vest – heeft een vermogen van hoogstens 100 watt. Een elektrisch verwarmingstoestel van een soortgelijk kaliber brengt weinig soelaas, zelfs in een kleine kamer. Erg heet moet verwarmde kleding niet worden, aangezien ze zich vlak naast de huid bevindt. Het verwarmen van een lichaam is veel efficiënter dan het verwarmen van de hele ruimte waarin het lichaam zich bevindt. Het enige niet-duurzame aspect van elektrisch verwarmde kleding is dat ze gebruik maakt van batterijen. Een mobiele energievoorziening is natuurlijk wel handig als mensen willen bewegen. Maar het zou ook perfect mogelijk zijn om rechtstreeks stroom af te tappen van het stopcontact, net zoals dat ook met een laptop kan. Aangezien moderne westerlingen nauwelijks nog bewegen, is dat niet zo gek als het op het eerste gezicht lijkt.

Kris De Decker is oprichter van *Lowtech Magazine* en geeft ons elk nummer feit en fictie rond een hightech oplossing voor een duurzamere samenleving. www.lowtechmagazine.be

Liever een hybride

Is de elektrische auto een blijvertje? De overheid mikt op 1 miljoen exemplaren in 2025, de onderzoeker benadrukt dat elektriciteit makkelijker te vergroenen is dan diesel of benzine, milieuclubs dromen over een duurzame en elektrische A15. En intussen koopt de consument het liefst een elektrische auto waar hij benzine in kan gooien.

Tekst Harry Perrée Beeld ANP

In augustus kocht mede-eigenaar Koen Sweers van rijkschool De Betuwe in Tiel een elektrische Renault Zoë. “Ik moest mijn auto-maat vervangen en heb toen twee offertes laten maken. Eentje voor een Clio automaat en eentje voor de Zoë. Toen zei mijn boekhouder dat de elektrische automaat op lange termijn goedkoper is.” En dus kocht Sweers de Zoë, en een laadpaal.

“De eerste 12.000 kilometer zitten er alweer op. Het gaat goed”, vertelt hij vanuit zijn andere lesauto – hij geeft ook les in een schakelauto. “Hier linksaf”, klinkt het, want de les gaat intussen gewoon door. Sweers’ duurdere elektrische auto verdient zichzelf met lagere brandstof- en onderhoudskosten terug. “Ik had gepland dat ik over twee jaar echt ga verdienen, maar als ik zo doorrijd als nu is dat misschien al over anderhalf jaar.” Had de rijkschoolhouder het boekhoudersadvies genegeerd en zijn licht opgestoken in *Nieuwe Elektrische Vervoersconcepten in Nederland* (mei 2013) van ECN en het Planbureau voor de Leefomgeving, dan had hij wellicht een

ouderwetse diesel gekocht. De onderzoekers concluderen namelijk: “Er is nog geen sluitende businesscase te maken voor elektrisch rijden. De aanschafkosten (en daarmee de afschrijvingskosten) zijn voor ondernemers te hoog.”

Zo denken collega-rijkschoolhouders er ook over, is Sweers’ ervaring. “Ze zijn er niet van overtuigd dat je er geld mee kunt verdienen. Het voordeel van een elektrische auto is dat je een MIA (milieu-investeringsaftrek, HP) hebt”, legt hij uit. “Als je de auto vijf jaar houdt, kun je meer aftrekken van de belasting en daardoor verdienen je hem sneller terug. En ik kan de prijs van stroom voor een jaar vastzetten. Dat kun je met diesel niet doen.”

Droom

Hoe blij Sweers ook is met zijn Renault Zoë, vooralsnog hoort hij bij een select clubje *front runners*. Op 1 november van dit jaar reden er, op een totaal van acht miljoen personenauto’s, 2.569 volledig elektrische auto’s rond in Nederland. Dat moet snel veranderen, vinden Natuur en Milieu en Milieu-

defensie. De twee milieuclubs werken samen aan een droom: in 2015 delen 40 duizend mensen samen 3.500 elektrische auto’s op het traject van de A15 tussen Rotterdam en Arnhem, op stroom die langs datzelfde traject is opgewekt met zon en wind.

“Voor het Project A15 experimenteren we met autobezit en autogebruik”, legt Maarten van Biezen van Natuur en Milieu uit. “De auto’s komen op bedrijventerreinen, maar kunnen ook privé worden gereden, met daarbij een applicatie dat je de auto kunt doorverhuren in de buurt. Dan is iemand de beheerder van een auto, maar deelt die met tien burens. Het is belangrijk dat we de ervaring van elektrisch rijden delen. Dit is”, zo blikt de projectleider optimistisch vooruit, “dé proeftuin voor elektrisch rijden in Nederland en misschien wel in Europa. En tegelijkertijd is het meer dan een keertje proberen: we hebben het over 3.500 elektrische auto’s.”

Op dit moment rijden nog maar pakweg twintig elektrische auto’s rond onder de vlag van Project A15. Daaronder vier elektrische taxi’s en tien elektrische huurauto’s in

Een gigantische videoprojectie op het grootste gebouw van Nederland, ‘De Rotterdam’, vormde op 25 november de aftrap van het Project A15.

“Er zijn misschien wel te veel concurrerende technologieën. Dan breekt er maar lastig eentje door” Bert van Wee, TU Delft

Rotterdam, en de Zoë van Sweers. Van Biezen: “We willen laten zien wat er al gebeurt, dat mensen al heel creatief zijn. Die groep willen we verder activeren.”

Plug-in

De overheid wil dat Nederland in 2015 20 duizend elektrische auto’s telt, voor 2020 ligt de lat op 200 duizend, voor 2025 op 1 miljoen. De verkoop van volledig elektrische auto’s lijkt echter te stagneren. De automobilist omarmt intussen wel *Plug-in Hybrid Electric Vehicles (PHEV)*, zoals de Volvo V60 en de Toyota Prius. Die kun je aan het stopcontact opladen en hebben onder de motor-kap een verbrandingsmotor die bij lege accu’s de elektrische aandrijving overneemt. Ook de verkoop van *Extended Range Electric Vehicles (EREV)*, zoals de Opel Ampera en de Chevrolet Volt, zitten in de lift. Deze hybride heeft naast oplaadbare accu’s een generator

op benzine die de elektrische aandrijving te allen tijde kan voorzien van stroom. Het aantal plug-in hybrides groeide in krap twee jaar van 17 naar 11.252 (1 november). “Je kunt ze gebruiken zoals je gewend bent een auto te gebruiken”, verklaart BOVAG-woordvoerder Paul de Waal het succes van de hybrides. “We kunnen hoog of laag springen, maar de meeste elektrische auto’s hebben een beperkte actieradius; dat maakt mensen zenuwachtig.” Wat ook helpt aan het succes van de hybride is dat de bijtelling voor de leaserijder geen 25 maar 0 procent is. Zo blijven de doelstellingen van de overheid binnen handbereik, want halfbloed elektrische auto’s tellen in de overheidsstatistieken net zo hard mee als volbloed exemplaren.

Daar valt wat op aan te merken. TNO onderzocht in 2012 het gebruik van drie typen plug-in hybrides: de Opel Ampera, de

Chevrolet Volt en de Toyota Prius plug-in. De eerste twee verbruiken slechts 1,2 liter benzine op 100 kilometer, de Prius 2,1 liter. Althans, volgens de verkoopboekjes van de fabrikanten. In de dagelijkse praktijk verbruiken de drie typen “significant meer dan volgens de fabrieksopgave”, ontdekten de onderzoekers. Met een CO₂-uitstoot die tot vier keer groter is dan beloofd. De lage uitstoot is alleen haalbaar als de auto veel vaker op de accu rijdt. In de praktijk wordt die niet vaak genoeg opgeladen, of rijdt de automobilist vooral lange trajecten, waarbij de auto overschakelt naar de benzinestand.

Tankpasje

Dat is een probleem, beaamt Bettina Kampman van CE Delft, die verschillende onderzoeken en adviezen over de elektrische auto op haar naam heeft staan. Maar het is vooral een oplosbaar probleem, vindt ze. “Het is →

“De meeste elektrische auto’s hebben een beperkte actieradius; dat maakt mensen zenuwachtig” Paul de Waal, BOVAG

→ nieuwe techniek; die staat in de kinderschoenen en dan is het systeem nog niet optimaal gevormd. Zo is er voor leaserijders nog geen prikkel om die auto thuis op te laden. Als ze de auto met het tankpasje volgooien met benzine, krijgen ze dat automatisch vergoed. Als ze thuis opladen is dat nog niet altijd zo.” Als de werkgever strikter is met het tankpasje en de stroomrekening van thuis vergoedt, slinkt het probleem al flink.

Volgens Kampman brengen plug-in hybrides elektrisch rijden binnen bereik van een grotere groep automobilisten. Een volledig elektrische auto bevat al snel voor 15 duizend euro aan accu’s, nodig voor een actieradius van 150 kilometer. “Dat is een voordeel van een plug-in hybride: je kunt er voor 20, 50 of 60 kilometer accu’s in zetten en de rest doe je met een benzinemotor.” Elke kilometer elektrisch is meegenomen, want daarmee stoot de automobilist minder CO₂ uit. Zo vormt de hybride een opstapje naar volledig elektrisch rijden.

Oplaadceremonie

Dat meent ook journalist Rijkert Knoppers. “Mensen raken door de plug-in hybride bekend met elektrisch rijden, met de hele oplaadceremonie”, zegt hij. In het boek *Rijden onder spanning, waarheen met de elektrische auto?* onderzoekt Knoppers de ontwikkeling van de elektrische auto, op www.stroomwagens.nl blogt hij erover. Op dit moment is het tekort aan laadpalen het grootste probleem, meent hij. Is het groot-schalig plaatsen van laadpalen überhaupt een goede aanpak, vraagt hij zich af. “Van de week kwam er nog een rapport uit waaruit blijkt dat veel minder mensen dan gedacht thuis kunnen opladen. Die wonen in een flat of in een rijtjeswoning zonder eigen oprit.” Dan maakt een eigen laadpaal een stuk lastiger te realiseren.

Knoppers’ voorkeur gaat uit naar de waterstofauto. Die slaat geen elektriciteit op in accu’s, maar wekt onder de motorkap elek-

tricititeit op uit waterstof. “Dat vind ik de mooiste techniek; het tanken gaat snel, de actieradius is groot – 400 tot 500 kilometer – en je hebt niet zo’n uitgebreide infrastructuur van laadpalen nodig.” Probleem is wel dat alleen nog Hyundai een waterstofauto in de showroom heeft staan en dat Nederland nog maar één waterstoftankstation telt. Hoogleraar transporttechnologie Bert van Wee waarschuwt voor de onvoorspelbaarheid van innovaties. “In de *stepping stone*-theorie kun je de plug-in zien als een opstapje naar de volledig elektrische auto. Maar er zijn ook voorbeelden waarbij de intermediaire techniek, zoals de plug-in hybride, het zó goed doet dat deze wordt doorontwikkeld en in dit geval zou dat dan kunnen betekenen dat de elektrische auto het niet redt.” Verder kunnen, onder druk van de elektrische auto, fabrikanten van auto’s met een verbrandingsmotor opeens hun stinkende best doen om extra zuinige benzine- en dieselauto’s te maken. Dat maakt het voor de elektrische auto lastiger om door te breken. Van Wee: “Er zijn nu misschien wel te veel concurrerende technologieën. Je hebt de plug-in hybride, de volledig elektrische auto, de waterstofauto, er is een nieuw concept met een magnesium-luchtaccu. Het zijn zoveel technologieën dat er maar lastig een-tje doorbreekt.”

Klimaatdoelen

Elektrisch rijden heeft hoe dan ook de toekomst, meent Bettina Kampman. “We kun-

Foto: Renault

nen stroom veel makkelijker vergroenen dan benzine en diesel, want dan zit je vast aan biobrandstoffen. Er zijn veel meer duurzaamheidsproblemen om dat te vergroenen.” Alleen een overstap van fossiele brandstoffen naar elektriciteit brengt klimaatdoelen binnen handbereik. “Ik weet niet hoe we anders 80 of 90 procent CO₂-reductie moeten halen in 2050.” Rijschoolhouder Sweers heeft de eerste stap al gezet. Dat zijn lesauto met volle accu’s een stuk minder ver rijdt dan een diesel met een volle tank, vindt hij niet bezwaarlijk. “Van de zomer kon ik er 180 kilometer mee rijden, nu het kouder is 130. Ik rijd ’s ochtends weg en dan doe ik drie of vier leerlingen. Dan ga ik naar huis en leg ik hem aan de laadpaal. In vijftig minuten is ie weer vol. Dan houd ik thuis effe pauze of neem ik de schakelauto en ga daar mee verder.” Gestrand is hij nog niet. “Er zijn genoeg noodplekken waar je even kunt bijladen.” □

“Ik weet niet hoe we zonder elektrisch vervoer 80 of 90 procent CO₂-reductie moeten halen in 2050” Bettina Kampman, CE Delft

Dana Nachman, VS, documentairemaker
Op IDFA met: The Human Experiment
Over: ongereguleerd chemicaliëngebruik in VS

Hoe kwam je op dit onderwerp? “Ik moest een nieuwsitem produceren over hoe je je huis minder giftig kon maken. Eerlijk gezegd geloofde ik niet dat onze regering producten niet op hun veiligheid test, maar na een minuut googelen besepte ik dat het klopte. Als iets me enorm shockeert, maak ik er een film over. Deze gaat over een van de grootste sociale- en milieurampen in de wereld: de duizenden kleine chemische blootstellingen die ieder van ons dagelijks ondergaat en waarvan de gezondheidsrisico’s nauwelijks bekend zijn. Met co-regisseur Don Hardy volg ik een groep activisten die dit wil stoppen.”
Wat hoop je te bereiken? “Vooral dat mensen over chemicaliën gaan nadenken, ik geloof dat je dan uiteindelijk wel stappen moet ondernemen. Een niet erg milieubewuste vriendin gebruikte de babyshampoo van Johnson’s die in de film wordt genoemd. Ze stopte er niet meteen mee na het zien van de film, maar steeds als ze haar kind waste dacht ze eraan. Uiteindelijk zullen mensen zich realiseren dat bang zijn voor de giftige stoffen die ons omringen niet helpt en ze echt dingen in hun leven moeten gaan aanpassen.”

Heeft de industrie jullie tegengewerkt? “We hebben jarenlang tevergeefs geprobeerd ze te interviewen. Tot onze ontzetting mochten we bij een bijeenkomst in de Senaat over dit onderwerp niet filmen, terwijl er wel een camera van de American Chemistry Council aanwezig was.”
Ben je een activistische filmmaker? “De keuzen die je als filmer maakt zijn activistisch op zichzelf, maar een meer journalistieke insteek wordt vaak geloofwaardiger gevonden. Van de andere kant, als ik hier niet heel erg in geloofde, zou ik er nooit drie jaar van mijn leven in steken.”

“Ieder van ons staat dagelijks duizenden keren bloot aan chemicaliën en de gezondheidsrisico’s zijn nauwelijks bekend”

Consumptieparadijs

Zou het vanwege de crisis zijn? Steeds vaker worden er vragen gesteld bij onze materiële welvaart. Nu economische groei niet meer vanzelfsprekend is en de ecologische grenzen van ons onverzadigbare verlangen naar nieuwe spullen in zicht komen, krijgen we blijkbaar steeds meer oog voor de schaduwzijden van ons economisch welvaren. Maken al die spullen ons wel gelukkig? Moeten we ons geluk niet eens in andere richtingen zoeken?

Het zijn deze vragen die de aan het Wetenschappelijk Bureau van GroenLinks verbonden publicist Pepijn Vloemans zich stelt in de onlangs verschenen *Survivalgids voor het consumptieparadijs*. In een persoonlijk getinte zoektocht naar antwoorden beschrijft hij waarom al die materiële welvaart inderdaad niet gelukkig maakt. We denken van wel, maar als die nieuwe broek, cd, auto of ander goed eenmaal is aangeschaft, is de lol er snel af.

Waarom dan toch dat verlangen? Daarvoor zijn verschillende redenen. Het bestrijdt de verveling en heft de sleur van alledag op. Het geeft status, laat zien dat we meetellen, of dat in ieder geval willen. Consumeren maakt ons tot wie we zijn, maar geeft zoals bekend ook veel problemen. Dus stelt Vloemans zich de vraag of we onze verlangens niet moeten matigen, minder moeten werken, zodat de aarde niet wordt vernietigd en er genoeg over blijft voor andere wereldbewoners.

Lange tijd dacht hij van wel, maar nu hij ontwaakt is uit “deze dogmatische sluimer” wil hij van dit “ecocalvinisme” niets meer weten. Sterker nog, hij beschouwt het als een misplaatst romantisch antwoord van mensen die alles hebben en zich de luxe kunnen permitteren af te zien van hun consumptieve levensstijl. Iets wat een groot deel van de wereldbevolking zich niet kan veroorloven. Voor hen is dit verhaal van matiging, krimp, offers en verboden geen serieus alternatief. Zij staan juist te trappelen om te mogen toetreden tot het consumptieparadijs. Wat we daarom volgens Vloemans nodig hebben is een verhaal van overvloed, kansen en aspiraties. Van slimme groei, slim kapitalisme en een nieuwe ‘groene’ industriële revolutie. Een verhaal over een ‘groen’ consumptieparadijs.

Dat klinkt aantrekkelijk, maar is dit hoopvolle – en populaire – toekomstbeeld niet eerder een wanhoopskreet? Als het veranderen van de sociale, politieke en economische machtsverhoudingen blijkbaar geen optie is en je de zegeningen van het kapitalisme omarmt, moet je wel hopen op een groene industriële revolutie die de ecologische problemen oplost. Anders zal het consumptieparadijs inderdaad niet overleven.

Freek Kallenberg

Survivalgids voor het consumptieparadijs. Pepijn Vloemans. Uitgeverij Querido, 2013. ISBN 978-90-214-4764-3. 176 blz. € 18,95.

PUBLICATIES

De schaartse voorbij

Onze samenleving steunt op het absurde idee van materiële overvloed en immateriële schaarste. Het peer-to-peermodel, geïnspireerd door open source zoals Wikipedia, wil die logica omdraaien. Michel Bauwens, geïnterviewd in *Down to Earth* oktober 2012, ziet in nieuwe fenomenen als de samenwerkingseconomie, peer-to-peernetwerken, open source, crowdsourcing, fab labs, microfabrieken, de makersbeweging en stadslandbouw een weg naar een postkapitalistische samenleving, waarbij de markt onderworpen is aan het algemeen belang. Zo kunnen we de wereld redden.

De wereld redden. Michel Bauwens en Jan Lievens. Houtekiet 2013. ISBN 978-90-8924-254-9, 216 blz, €19,95.

Sterke eetverhalen

Eten, we hebben het er maar druk mee. Niet met het eten zelf, maar met onze weg vinden in de wildgroei aan e-nummers, keurmerken en vooral meningen over wat je wel en niet kunt, of moet eten. In het vlot en humoristisch geschreven boek *De laatste paling* zetten de onderzoeksjournalisten Annemarie Geleijnse en Rineke van Houten het mes in voedselmythes, holle marketingpraatjes en wetenschappelijke inzichten en gaan ze op bezoek bij idealisten die zich aan de greep van machtige fabrikanten proberen te onttrekken.

De laatste paling. Sterke verhalen over ons eten. Annemarie Geleijnse en Rineke van Houten. Uitgeverij Oostenwind. ISBN 978-94-91481-02-4, 192 blz, €17,50.

Genoeg eten voor iedereen

Over de kracht, omvang en perspectieven van de hierboven genoemde idealistische initiatieven gaat *Heel de wereld*. Op uitputtende wijze beschrijft het boek de individuen, initiatieven en organisaties die wereldwijd werken aan een omslag naar een agro-ecologische landbouw die kringlopen herstelt en genoeg voedsel levert voor iedereen. Het boek geeft ook handvaten om zelf aan deze transitie mee te gaan doen. Van regionale kringlooplandbouw tot vergroening van woestijnen.

Heel de wereld. Jelleke de Nooy-van Tol. Uitgeverij Jan van Arkel 2013. ISBN 978-90-6224-528-4. 378 blz, €19,95.

ACTIE
3 x DVD
Blackfish

In 2010 doodt de orka Tilikum zijn trainster voor de ogen van een bomvol zeedierenpark. Aanvankelijk gooit pretparkketen SeaWorld het op een ongeluk, maar met zoveel ooggetuigen is dat niet lang houdbaar. Daarna leggen ze zonder blikken of blozen de schuld bij de trainster, die waarschijnlijk geen idee had dat Tilikum al twee doden op zijn geweten had.

Dat geldt in ieder geval voor veel collega's die in *Blackfish* een boekje open doen over de abjecte praktijk van deze niet bepaald altruïstische entertainmenttak; SeaWorld ging afgelopen april naar de beurs en haalde daar 535 miljoen euro op. Was deze door de Amerikaanse pers jubelend binnengehaalde film een maand of tien eerder uitgekomen, dan was dit bedrag vast minder hoog uitgevallen.

Met als insteek de “moordlustige” Tilikum, toch de lieveling van veel trainers, onmaskert deze documentaire genadeloos het kindvriendelijke sprookje rond de spectaculaire zeedierenshows. Een betrokken vertelt vol wroeging hoe in de jaren 70 met veel materieel (helikopters en zelfs bommen) scholen orka's werden samengedreven. Alleen de jongen werden eruit gepikt, maar in plaats van te vluchten bleef de familie vlakbij en werd er onderling druk gecommuniceerd. Op dat moment besepte de man wat hij eigenlijk aan het doen was. Onwetendheid en vertrouwen in de bazen is een rode draad in de verhalen van de geïnterviewden. SeaWorld gaf verkeerde informatie en liet dingen weg en de vaak jonge trainers, verblind door hun ontzag voor deze beesten, doorzagen die leugens niet. De documentaire laat echter verschillende beelden zien van bloedende en gehavende orka's doordat ze elkaar aanvielen. Vooral mannetjes, zoals Tilikum, waren de dupe. Dat het niet erg humaan is beesten die 160 kilometer per dag kunnen zwemmen dicht opeen in kleine ruimten vast te zetten moet toch wel eens door hun hoofd zijn geschoten? En is het niet wonderlijk dat trainers die getuige waren van de verschillende (soms dodelijke) incidenten dat niet aan collega's doorvertelden?

Hoe dan ook, de betrokkenen doen nu hun mond open, wat natuurlijk het begin van het einde van deze misselijkmakende praktijk zou moeten inluiden. Onlangs werd echter bekend dat er in Japan naast de “slachtbaai” uit Oscarwinnaar *The Cove* een zeedierenpark gebouwd gaat worden. Terwijl de jaarlijkse slacht van duizenden dolfijnen gewoon doorgaat kunnen toeristen in het dorp ernaast zwemmen met dolfijnen en ze lekker opeten.

Wendy Koops

Blackfish is te koop op dvd en te zien in enkele filmhuizen. ACTIE 3 x dvd. Maak kans op een dvd! Schrijf naar redactie@downtoearth-magazine.nl of Postbus 19199 1000 GD Amsterdam, o.v.v. 'Blackfish' en uw naam en adres.

DVD

De bioscoop heeft *The East* een spionagethriller over “ecoterrorisme”, in Nederland niet gehaald. Blijkbaar werd een te geringe opkomst verwacht. De film begint bij het huis van een CEO van een oliemaatschappij die een enorm gaslek in de oceaan heeft veroorzaakt. Binnen richt de kleine anarchistische beweging The East zijn eigen olieramp aan en zet een filmpje hierover online. Met acties van deze strekking betalen ze multinationalen die grootschalige milieuvervuiling op hun geweten hebben met gelijke munt terug. Dit moet natuurlijk de kop worden ingedrukt, en daarom wordt de jonge Jane eropuit gestuurd om de activistengroep te infiltreren. Als dit lukt, begint ze echter al snel sympathie te krijgen voor hun argumenten.

The East, verkrijgbaar op dvd.

TELEVISIE

Nederland in 7 overstromingen

Door zeven overstromingen te koppelen aan zeven universele thema's maakt de serie *Nederland in 7 overstromingen* het redelijk uitgekauwde thema – de Nederlander en zijn ambigue relatie met water – weer fris en interessant. Zo wordt de discussie over de Hedwigepolder gekoppeld aan het Verdrongen Land van Saeftinge, een gebied dat in 1570 werd getroffen door de grootste stormvloed die ons land ooit getroffen heeft. Later is het gebied onder water gezet in de strijd tegen de Spanjaarden. Een mogelijke watersnoodramp in de nabije toekomst wordt gekoppeld aan de Elizabethsvloed, die in 1421 een einde maakte aan de opmars van Dordrecht, destijds de belangrijkste handelsstad van Nederland. Naast de serie verschijnt er een boek en is er een tentoonstelling in het Zuiderzeemuseum.

Nederland in 7 overstromingen, vanaf 13 december zeven vrijdagen lang om 21.10 uur op Nederland 2.

BIOSCOOP

Amazonia

Een fictiefilm die draait om dieren, volledig is opgenomen in het ontoegankelijke Amazonegebied en geen gebruik maakt van een vertelstem; de makers van *Amazonia* maken het zich niet gemakkelijk. Slim is dat ze na uitermate grondige voorbereidingen de onvoorspelbaarheid van de beesten en (weers-)omstandigheden in hun voordeel hebben gebruikt. Dat betekent: heel veel filmen zodat je in de montage alle kanten op kunt en dingen soms gewoon laten gebeuren. Het verhaal, een kapucijnaapje dat in gevangenschap is opgegroeid en door een vliegcrash alleen in de wildernis terechtkomt, klinkt wat cliché. Maar zo kan de kijker zich identificeren met het aapje en zich net zo door het oerwoud laten overweldigen als hij. Iedereen die via het Wereld Natuur Fonds 20 euro aan de Amazone schenkt, krijgt twee bioscoopkaarten voor deze familiefilm.

Amazonia, vanaf 19 december in de bioscoop.

“De kou is eindelijk uit de vloer dankzij
TONZON vloerisolatie met Thermoskussens.”

“En we besparen ook nog eens
flink op de stookkosten.”

TONZON

De strengste winter in 100 jaar?

Zie de voorspellingen op
<http://goo.gl/DPZluj>
of scan de QC code.

Zorg dat u er warm bij zit met
TONZON Vloerisolatie.

hier

KLIMAATBEWUST

Waarom zou je op die koude vloer blijven wonen?

**Als er een schone en zeer effectieve oplossing is die betaalbaar is
en het milieu nauwelijks belast.**

Hoe werkt het?

Aan de onderkant van de vloer, in uw kruipruimte, worden Thermoskussens bevestigd; een opvouwbaar, flexibel en zeer sterk isolatie materiaal. Deze thermosflesachtige zakken worden gevuld met gratis aanwezige lucht. Het zand in de kruipruimte van het huis wordt afgedekt met een stevige Bodemfolie.

Deze dubbele aanpak zorgt ervoor dat de warmte niet meer wordt uitgestraald door de vloer en er geen vocht meer uit de grond de woning

binnenkomt. Het milieuvriendelijke systeem maakt radicaal een einde aan de koude vloer en mufte lucht.

Comfort van een warme vloer

Een warmere vloer zonder vloerverwarming. Minder last van koude voeten en energiezuinig: Minder verlies door de vloer, het stookseizoen wordt een stuk korter, de thermostaat kan 's avonds eerder worden teruggezet omdat de warmte langer blijft hangen en 's ochtends is de kamer sneller opgewarmd.

TONZON maakt wel het verschil!

Speciale techniek werkt in de praktijk veel beter dan andere isolaties.

TONZON Vloerisolatie is gebaseerd op een speciale techniek waarbij optimaal gebruik wordt gemaakt van natuurkundige principes. Met deze techniek wordt de vloer nog warmer dan de lucht boven de vloer. Een fenomeen dat door bouwkundigen aanvankelijk voor onmogelijk werd gehouden. Wilt u weten hoe dit kan? Scan de QR-code of type <http://goo.gl/sFgGaE> in uw browser en ontdek ook praktijkvoorbeelden

waaruit blijkt dat de TONZON techniek wel het verschil maakt, waar andere isolaties nauwelijks effect laten zien.

Meer weten? Kijk op www.tonzon.nl. Bellen kan ook via 0900 - 28 66 966 (€ 0,10 p/min) of info@tonzon.nl.

DUBOKEUR
tube

TONZON BV • Postbus 1375 • 7500 BJ Enschede • T: 0900 - 28 66 966 (€ 0,10 p/min) • E: info@tonzon.nl • www.tonzon.nl

Onwetenschappelijk kerstverhaaltje

Met kerst mogen we even religieus doen, voor de rest van het jaar gaat geloof weer terug naar de marges van de seculiere samenleving. Veranderingsprofessor Jan Rotmans reageerde dan ook boos toen dagblad Trouw de duurzaamheidsbeweging als 'religieus' omschreef. Onzin, vond hij, het was vooral wetenschap.

Die stevige aversie tegen godsdienst is te snappen, denkend aan het geweld, de misstanden, de discriminatie en idiote regeltjes waar het gros van de religieuze instituties zich aan schuldig maken. Maar is de grens tussen wetenschap en religie wel zo hard?

Neem het wetenschappelijke feit dat we onderdeel zijn van een groter systeem waarin alles met alles verbonden is. "Dus hoe je het ook wendt of keert, iedere ingreep, goed of slecht, komt door feedback als een boemerang bij ons terug. Positief geformuleerd: iedereen doet er toe, elk mens draagt een steentje bij", zei de filosoof Henk Oosterling onlangs in een lezing. Hij voegde eraan toe: "Ik vat die totale verbondenheid niet religieus op, maar ecologisch." Dat kan, al doet het sterk denken aan het Boeddhistische eenheidsbesef. En roept het een levensbeschouwelijke vraag op: "Hoe gaan we met elkaar en de aarde om?"

Even doordenkend stuit de rationaliteit nog verder op zijn grenzen. We snappen steeds meer brokjes van het grotere geheel, maar toch doemen achter elke nieuwe wetenschappelijke ontdekking, zowel die in het onmetelijke universum, als die op het kleinste niveau van onze celkernen, nieuwe vragen op. Telkens weer en dat zal zo blijven, tot in de eeuwen der eeuwigheid.

We zijn dus onlosmakelijk verbonden met een universum dat in essentie een mysterie is. Daar zijn we mooi klaar mee. Maar het is niet anders en je daar aan overgeven zou je 'spiritueel' of 'religieus' of zo kunnen noemen. Het zijn maar woorden, dus forget it als ze irriteren. En wat heeft dit verhaaltje ons te zeggen? Ik weet het niet. Misschien mijn oren nog eens te luisteren leggen in een stille nacht. Amen.

Michiel Bussink verbouwt eten, geeft workshops over eten en schrijft over eten. Onder andere in zijn boeken *Lekker Landschap*, *Ik eet dus ik ben* en *Smaakboek Achterhoeks fruit*. Vind hem op www.michielbussink.nl

Hartige broodjes voor na de nachtmis

- 250 gram biologisch gehakt of (vegan) gare groene of bruine linzen
- 2 uien
- teentjes knoflook
- mespunt sambal
- theelepel gemalen komijn
- 2 dl. gezeefde tomaten
- handvol olijven, in stukjes gesneden
- 50 gram rozijnen
- 50 gram amandelen
- peper en zout
- pak bladerdeeg

Fruit de gesnipperde uien in olie. Voeg gehakte knoflook, sambal, komijn en gehakt of linzen toe. Tot de gehakt bruin is of de linzen heet. Voeg de gezeefde tomaten toe en laat paar minuten pruttelen. Roer er de olijven, rozijnen en amandelen door en breng op smaak met peper en zout. Leg de ontdooide bladerdeegvellen op elkaar en rol tot een grote lap. Druk er met een schoteltje rondjes uit. Bestrijk de randen met water en leg op de helft van elk rondje een hoopje vulling. Vouw de flapjes dicht en druk de randen aan met een vork. Bak ze zo'n half uur in een oven op 200 graden.

Crowdfunding voor zon

Crowdfunding voor je zonnepanelen is het eigenlijk: als je iets te vieren hebt, vraag je je vrienden en familie als cadeau een donatie voor een zonnestelsel. Aan de hand van een satellietfoto van je dak maakt **Dezonkado.nl** een ontwerp en een kostenplaatje. Via je eigen spaarpagina op de website kan iedereen zien hoeveel geld er nodig is en hoeveel er al is gegeven. Ook zijn de namen van de gevers te zien. Het goedkoopste systeem bestaat uit vijf panelen en kost 3.500 euro. Het Amsterdamse zonnepanelenbedrijf Zonline is initiatiefnemer. Eerder lanceerden zij al met Urgenda Stichting Doneer de Zon, een crowdfunding platform voor non-profitorganisaties als scholen.

Voordelen: Zonnepanelen komen zo een stuk dichterbij. Wellicht worden anderen door je enthousiasme aangestoken. Geen nutteloze of lelijke cadeaus. Vrienden hoeven hun hersenen niet te pijnigen voor een leuk cadeau. In plaats van een bonus of gouden handdruk wellicht?

Nadelen: Pijnlijk als geen van je vrienden zin hebben om te doneren of minder milieufreak blijken te zijn dan je dacht. Om het hele bedrag bij elkaar te krijgen moet je wel een heel groot feest geven.

Licht voor Syrië of Filipijnen

Veel mensen kennen (of hebben) de WakaWaka al, de Light is een super efficiënte solarlamp (een dag zonlicht levert 16 uur licht op), de Power is naast lamp ook lader (goed voor 40 uur licht na een zonnige dag). Vanaf het begin wil WakaWaka de leefomstandigheden van de 1,3 miljard mensen zonder toegang tot elektriciteit helpen. Geen gevaarlijke, vervuilende kerosinelampen meer, een groter gevoel van veiligheid en mogelijkheden om de avonduren nuttig te gebruiken. Na een Buy one Give one-campagne voor Haïti en Syrië is WakaWaka dezelfde campagne gestart voor de Filipijnen. Op 3 december waren daar volgens de organisatie al 18.685 WakaWaka's verspreid. Meedoen kan via: **www.solarforphilippines.org**

Voordelen: Concrete steun aan mensen die het nodig hebben, terwijl je zelf minder gauw zonder stroom komt te zitten. Nooit (of minder snel) een lege batterij.

Nadelen: Je moet voortdurend de zon of het licht opzoeken. Af en toe even zonder al die apparatuur is (hier in Nederland) ook niet het einde van de wereld.

Creatief met reststromen

De lepelaar van de gelauwerde Foodiebag, bedoeld om in een restaurant aan je bord te schuiven als je graag de restjes mee naar huis wil nemen maar daar liever niet *en plein public* naar vraagt, werkt ook als handige sluitclip. Het zijn oude theelepels en vorkjes die kringloopwinkels anders, gezien het enorme aanbod, bij het oud ijzer keilen. Een set van vijf lepelaars kost €6,50. Het ontwerp bureau Verdraaid Goed werkt met reststromen, zoals resttextiel van meubelfabrikant Ahrendt (telefoonhoesjes) of misprinten of restkarton uit de verpakkingsindustrie (dossiermappen, Foodiebag) en oude reisinformatieborden van de NS (dienstblaadjes). Allemaal te bestellen via **http://verdraaidgoed.nl**.

Voordelen: De lepelaars zijn mooi, allemaal anders en geven oud bestek een volgend leven. De inhoud van de open zakjes valt er niet meer tot vervelens toe uit en blijft langer goed. Ook voor de andere reststromen geldt: goed dat ze alsnog gebruikt worden.

Nadelen: Sommige producten van Verdraaid Goed zijn zo mooi en sympathiek dat je dingen koopt die je niet nodig hebt. Lepelaars kun je eigenlijk best zelf maken. Een wasknijper werkt ook.

Klimaatneutrale koffie

En toen was er, 25 jaar na de fair trade koffie van Max Havelaar, klimaatneutrale koffie van Max Havelaar. Het is het eerste fairtradeproduct vanuit het Fairtrade Carbon Partnership (FCP) dat is opgezet door Max Havelaar, ICCO en de Ethiopische fair trade koffie-organisatie OCFCU. Doel is om kleine boeren economisch sterker te maken en ontbossing tegen te gaan. Klimaatverandering en ontbossing zijn van grote invloed op de koffieoogst, want koffie heeft schaduw nodig en is extreem gevoelig voor temperatuurstijging. Maar wanneer is koffie klimaatneutraal? Als de productie geen impact heeft op het klimaat, vindt Jochum Veerman van Max Havelaar. En dat begint bij de koffieboer. Dertigduizend boeren in Ethiopië krijgen vanuit het FCP-programma een kooktoestel voor hun eigen huishouden dat minder hout gebruikt zodat er minder ontbossing plaatsvindt én het koken schoner wordt omdat er minder rookontwikkeling in huis is. Daarnaast worden er nieuwe bomen aangeplant en worden boeren getraind om effectiever gebruik te maken van landbouwgrond. Zo wordt bos in stand gehouden en dus CO₂ gereduceerd. De emissierechten daarvan worden gekocht door koffiebranders in Nederland. Die koffiebranders hebben op hun beurt de CO₂-uitstoot in de hele keten van transport uit Ethiopië tot het branden en het verpakken van de koffie in Nederland én de distributie naar de groothandels berekend aan de hand van een tool die ontwikkeld werd door adviesbureau Ecofys. Zij brengen vervolgens hun eigen uitstoot terug, proberen dat jaarlijks te verbeteren én compenseren de resterende ketenuitstoot met de gekochte emissierechten. Jaarlijks berekenen de koffiebranders opnieuw de uitstoot in de volledige keten, hun eigen reductie en hun compensatie. "En daar willen we echt harde bewijzen van zien", zegt Maarten Derksen van Fair Climate Fund (onderdeel van ICCO), die de koffiebranders controleert. "Zo komen de emissierechten en de compensatie uit de koffieketen zelf. En daarmee maak je de keten klimaatneutraal", aldus Veerman.

Maar in deze berekeningen blijft het aandeel van de koffiedrinker – die verantwoordelijk is voor bijna de helft (!) van de CO₂-uitstoot in de koffieketen tot en met de consument – buiten beschouwing. Hoezo klimaatneutraal? Veerman nuanceert: "We hebben een klimaatneutraal geproduceerde koffie op de markt gezet. De keten van teelt tot en met de koffiebrander (en niet tot en met de consument) is klimaatneutraal. Ja, het kan neutraler. Dus vragen we de koffiedrinker om zijn eigen CO₂-uitstoot te compenseren. Dit project is eigenlijk nooit af. Stap voor stap blijven we verbeteren." De klimaatneutraal geproduceerde koffie is uiteraard te koop: eerst op de grootverbruikmarkt en naar verwachting volgend jaar in de supermarkt.

Ronella Bleijenburg

Geef eens een freelancer

Ook in het kader van consuminderen: JO Cadeau, een online netwerk van freelancers die je cadeau kunt doen. Eigenlijk kun je alle kanten op: van iemand die je tuin winterklaar maakt tot een hardlopinstructeur, van een wijnkuis aan huis tot een cursus wildplukken, van een verwenontbijtje tot hulp met de belastingformulieren. Kunstenaars en timmerlieden maken ook cadeautjes op maat. Een cadeaubon is ook mogelijk, dan kan de ontvanger zelf kiezen. Zowel de diensten als de cadeaubonnen beginnen vanaf 25 euro. Iedere freelancer is uitgebreid beschreven op **http://jocadeau.nl** en biedt verschillende duidelijk omschreven pakketten aan. Zoeken kan per categorie en per bedrag dat je wil uitgeven. Soms hebben gebruikers een reactie gegeven. Die lijken echter wel allemaal positief, wat enigszins verdacht is.

Voordelen: Diensten in plaats van spullen. Verrassend. Je steunt een freelancer.

Nadelen: Kan verkeerd vallen (hoezo, is er iets mis met mijn huis/tuin/kleding/haar/presentatie). Als het slecht bevalt, heb jij het gedaan.

Doe het zelf

Nienke Oosterbaan is auteur van *Fred & Wilma in de Vinexwijk* en geeft ons elk nummer een leuke tip om zelfvoorzienend te leven.

Kool zit dan ook stampvol vitamines. C, K, het bevat vrijwel elke B-variant en sporen van A en E. Verder zitten er allerhande mineralen in, zoals ijzer, kalium en magnesium. Een heleboel vezels. En nog allemaal andere stoffen die super goed voor je zijn. Wie regelmatig kool eet, verkleint de kans op hart- en vaatziekten. Hartaanvallen komen minder vaak voor bij kooleters. Mensen met klachten aan hun luchtwegen hebben baat bij kool. En kool zou zelfs bescherming tegen kanker kunnen bieden. Naast inwendig doet kool ook uitwendig een hoop goeds voor je. Er is geen beter middel bij kneuzingen. Koolbladeren op je hoofd vermindert hoofdpijn. En diezelfde bladeren zijn ook bijzonder heilzaam bij infecties, (jeukende) huidaandoeningen en ontstekingen.

Op **moestuintjes.blogspot.nl** staat een lange lijst kwalen en aandoeningen waar kool goed voor of tegen is (zoek op: kool). Ook op **http://mens-en-gezondheid.infonu.nl/gezonde-voeding/** (zoekterm: kool) vind je een overzicht van kooltoepassingen. En natuurlijk staat op internet ook een keur aan koolrecepten. Allemaal goed voor een lekkere en vooral gezonde winter.

Superkool

Als het op eten uit eigen tuin aankomt, zitten we niet in het makkelijkste seizoen. Maar de 'doorgewinterde' doe-het-zelver voedt zichzelf toch het hele jaar door met eigen oogst. En ja, dan staat er in de eerste en de laatste maanden van het jaar wat vaker kool op tafel. Want kolen groeien nou eenmaal lekker in de Hollandse grond, je kunt ze in het najaar oogsten en, als je het goed doet (aan de stronk!), de hele winter bewaren. Gelukkig is veel kool eten minder saai dan het klinkt. Er zijn namelijk nogal wat soorten: boerenkool, witte kool, rode kool, bloemkool, spitskool, broccoli, spruitjes, koolrabi. En die kun je allemaal op 101 manieren klaarmaken. Hartstikke lekker.

Naast lekker en voedzaam, is kool ook nog eens extreem gezond. Sterker nog, het is een soort wondermiddel ter voorkoming of genezing van allerhande kwalen. Dat is geen nieuws. Hippocrates, arts in de Griekse oudheid, zag kool al als medicijn. De Romeinen noemden het de arts van de armen. Grootmoeders en kraamverpleegkundigen weten al jaren dat koolbladeren goed zijn tegen zwellingen en (borst) ontstekingen. En de laatste jaren staat kool heel hoog op de lijst van superfoods, dé modeterm voor natuurlijke voedingsmiddelen die een buitengewoon hoge concentratie vitamines, mineralen en sporenelementen bevatten. In New York staan ze tegenwoordig in de rij bij hippe sappenbarren waar ze boerenkoolsap schenken.

Oproepen en Agenda

Milieudefensie Academie:
Spandoek versus pinguïnpak
Actievoeren voor dummies.
Leer alles over het opzetten en uitvoeren van acties op onze actiewerkplaats.
Woensdag 15 januari van 19 tot 21.30 uur in Amsterdam. Meer info en aanmelden via: www.milieudefensie.nl/lokaal/academie

Milieudefensie Academie:
Omgaan met de pers
In deze basistraining leer je hoe je de pers benadert en hoe je je verhaal effectief laat overkomen. Woensdag 12 februari van 19 tot 21.30 uur in Utrecht. Meer info en aanmelden via: www.milieudefensie.nl/lokaal/academie

Milieudefensie Academie:
Gezonde lucht-verkiezings-debatten
Hoe gaan de politieke partijen zorgen voor gezonde lucht in onze steden? Luchtvervuiling is, na roken, de grootste vermijdbare doodsoorzaak in Nederland. Gelukkig kan de politiek hier wat aan doen. Op 19 maart kiezen we een

nieuwe gemeenteraad. Welke partij verdient jouw stem? Experts en bewoners gaan met lokale politici in debat over welke maatregelen de gemeente kan nemen om de lucht weer gezond te maken. Is een strengere milieuzone voor vieze voertuigen een oplossing? Hoe kunnen gemeenten fiets en openbaar vervoer aantrekkelijker maken?

Den Haag: dinsdag 11 februari,
Rotterdam: donderdag 20 februari,
Utrecht: woensdag 26 februari,
Amsterdam: donderdag 27 februari

Aanvang 19:30 uur. Vooraf aanmelden verplicht. Na aanmelding ontvangt u locatie en programma. Stuur een e-mail naar: gezonde.lucht@milieudefensie.nl

JONGEREN MILIEU ACTIEF
Excursie naar het Earth House
Zaterdag 11 januari gaat JMA een dagje helpen bij het aardehuis in Olst. Bij het ‘Earth House’ project worden 23 woningen gebouwd van gerecyclede materialen en lokale grond-

stoffen. Zo worden de muren gemaakt van oude autobanden en klei. De woningen zijn zelfvoorzienend en worden net als de moestuin beheerd door een woongemeenschap. We krijgen een rondleiding en steken daarna zelf de handen uit de mouwen. Warme chocolademelk wordt verzorgd!
JMA’ers, jonge leden van Milieudefensie en vrienden-van zijn van harte welkom. Mail je vraag of je naam + leeftijd aan anna@jma.org, of kijk op www.jma.org.

JONGEREN MILIEU ACTIEF
Warme truien dag
Vrijdag 7 februari is het Warme Truiendag, de dag waarop heel Nederland de verwarming lager zet en een warme trui aan doet! Want daarmee besparen we 7 procent energie per graad – zonder verlies van comfort. Om de politici te helpen het goede voorbeeld te geven, delen we in Den Haag warme truien uit aan Tweede Kamerleden. Hou www.jma.org in de gaten voor meer informatie.

Maak van Nederland geen megastal!
Nederland telt nu 116 miljoen landbouwdieren. Als staatssecretaris Sharon Dijkma dit najaar besluit om de dierrechten af te schaffen kan het aantal dieren onbeperkt groeien. Dat betekent nóg meer dieren op elkaar gepakt in megastallen en nóg meer mest. Vertel Sharon Dijkma dat je dat niet wilt! Stuur haar jouw persoonlijke boodschap: www.maakvannederlandgeenmegastal.nl

Kleine Hoefprint kaas nú online verkrijgbaar
Goed nieuws! Na het succes van de Kleine Hoefprint campagne van Milieudefensie en JMA neemt kaasmaker Aurora in Limburg Kleine Hoefprint kaas vast op in het assortiment. Je kunt Kleine Hoefprint Jong Belegen en Kleine Hoefprint Pikant online bestellen. De kaas is uiteraard biologisch én gegarandeerd geproduceerd met regionaal veevoer, dus geheel oerwoudvrij. Ga naar www.aurorawebshop.nl om jouw stukje overheerlijke kaas te bestellen!

MILIEU DEFENSIE
Over op IBAN
Per 1 februari 2014 is het verplicht te betalen met een IBAN-rekeningnummer. Dit bestaat uit je huidige rekeningnummer voorafgegaan door cijfers en letters. Ons Milieudefensienummer is dan **NL32 INGB0000018650**

Milieudefensie is per 1 december al overgegaan op IBAN.
• Steun je Milieudefensie per incasso? Je hoeft niets te doen. Wij passen je rekeningnummer aan.
• Steun je Milieudefensie per acceptgiro? Vul dan je eigen IBAN-nummer in.
Zoek je IBAN-nummer op internet-bankieren, op www.overopiban.nl of bel 0900 4226242 (lokaal tarief)

Meer informatie? Kijk op www.milieudefensie.nl/IBAN of bel de Servicelijn. Hartelijk dank voor je steun!

Service | Recht

Exit Milieufederatie?

Als een bekende voetballer zijn vriendin een klap geeft of een Boulevard-advocaat weer eens een boude uitspraak doet, is er een goede kans dat het door een journalist wordt opgepikt als landelijk nieuws. Die gedachte houdt me bezig, na het nieuws dat de Natuur- en Milieufederatie Zuid-Holland vanaf 2014 geen subsidie meer zal ontvangen. Een berichtje in een plaatselijke krant, een itempje op Omroep West – en dat was het kennelijk. Landelijke media bleken, voor zover ik kon nagaan, niet geïnteresseerd.

Ongetwijfeld zal menig provinciaal politicus dit gebrek aan belangstelling met teleurstelling hebben aanschouwd: zou de wereld dan toch niet om de eigen provincie draaien? Ik deel deze teleurstelling. Maar met een ander motief. Nul euro subsidie voor de Milieufederatie? Waar gaat dit heen? Zet de tendens om milieuorganisaties de duimschroeven aan te draaien nu al zo ver door?

Het is bekend dat een aantal milieclubs de laatste jaren onder vuur ligt. Vaak ligt het initiatief dan bij politieke partijen die de milieuorganisaties maar lastig en onnodig vinden. Zo moest bijvoorbeeld de Zeeuwse Milieufederatie, na diverse successen o.a. met betrekking tot de zware industrie en de verdieping van de Westerschelde, in 2010 met een flinke subsidiekorting ‘terug in haar hok’. Vooral het idee dat een milieu-

Mr. R. (Rogier) Hörchner is advocaat bij Hörchner Advocaten te Breda. Hij is gespecialiseerd in omgevingsrecht en strafrecht. Op Twitter is hij actief onder het pseudoniem @afvaladvocaat.

organisatie een bestuurlijke beslissing aan de rechter zou voorleggen “van ons belastinggeld”, is sommige minder rechtsstatelijk bewuste politici een doorn in het oog.

Het opmerkelijke bij de gang van zaken rond de Natuur- en Milieufederatie Zuid-Holland is echter, dat dit geen gevolg is van milieclubhaters. Als de reconstructie op de PvdA-site klopt, waren het juist de milieuminnende partijen die elkaar het licht in de ogen niet gunden. De PvdA rollebollend over straat met SP en D66. Het voorlopige resultaat: nul euro voor de Milieufederatie. Als een stelletje Jip en Jannekes.

En als het we nou nog over miljoenen zouden hebben... Het gaat om ongeveer 500 duizend euro. Dat betekent een bijdrage van 15 eurocent per persoon. “Ze mogen wel meedingen naar projectsubsidies”, is het antwoord. Alsof je daarmee een organisatie duurzaam kan continueren. Het is begrijpelijk dat de directeur van de Milieufederatie meldde dat de deuren kunnen worden gesloten. Het is een schande voor Zuid-Holland als dat inderdaad zou gebeuren. Of het dan door kwade opzet of door knulligheid komt; dat maakt eigenlijk niet uit.

Juridisch

Colofon

Down to Earth
Nummer 19, oktober 2013

Down to Earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie en verschijnt zes maal per jaar. Het blad wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt weer van de Vereniging Milieudefensie. Wie kopij wil inzenden, wordt verzocht vooraf contact op te nemen met de redactie. Overname van artikelen is mogelijk na overleg met de redactie.

Servicelijn 020 626 26 20 (voor abonneementen, administratie en vragen)

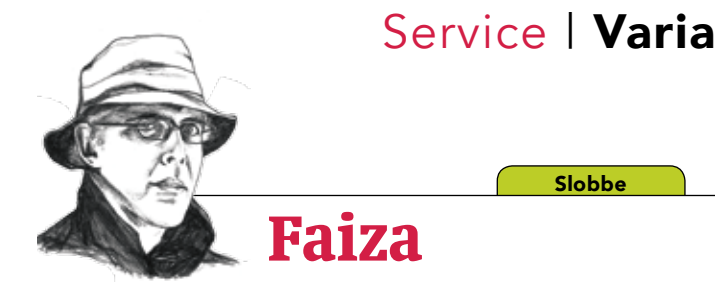
Redactieadres
Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam
T: 020 550 73 74
F: 020 550 73 10
E: redactie@downtoearth-magazine.nl
www.downtoearth-magazine.nl

Redactieraad: Victor van den Belt, Kees van den Bosch, Wyke Smit, Jan Paul van Soest, John Verhoeven
Redactie: Freek Kallenberg (hoofd), Wendy Koops
Druk: Senefelder Misset, Doetinchem
Dit tijdschrift is gedrukt op Reviva Print (100% kringloop)

Abonnement
Minimaal €35,- per jaar. U bent dan tevens lid van Milieudefensie.
Opzeggingen alleen schriftelijk via de Milieudefensie Servicelijn, Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam. Opzeggen kan tot 1 november voor de eerste helft van het kalenderjaar en tot 1 mei voor de tweede helft van het kalenderjaar.

Advertenties
Tarieven en opgave via Adviesbureau Cadex, Tuin 12, 4307 Oosterland (Zld).
T: 0111 64 33 07. F: 0111 64 40 84.
E: info@cadex.nl

ISSN: 2211-0712

Faiza
Ik vergeet veel. Soms is dat fijn – ik hou wel van wat ruimte in mijn hoofd – maar vaak is het ronduit gênant. Regelmatig vergeet ik de klimaatverandering. Het lukt me gewoon niet om daar jaar in jaar uit mijn aandacht bij te houden. Het nieuwste rapport van het IPCC, dat toch ronduit verontrustend is, raakt me minder dan eerdere rapportages. Misschien ben ik verzadigd. Ik geloof het allemaal wel. Af en toe gebeurt er iets dat me weer wakker schudt. De ramp op de Filipijnen bijvoorbeeld, waar windstoten dood en verderf zaaiden met een nooit eerder boven land gemeten snelheid van 380 kilometer per uur. “Diegenen die klimaatverandering nog steeds ontkennen, wil ik uitnodigen uit hun ivoren toren te komen en uit de luie stoel”, zei de Filipijnse vertegenwoordiger op de negentiende (!) klimaatconferentie geëmotioneerd. “Hen daag ik uit een kijkje te nemen op de Filipijnen.” Wetenschappers reageerden ongemakkelijk en terughoudend. Het is waar dat de klimaatverandering steeds vaker tot extreem weer zal leiden, maar in hoeverre dat meespeelt bij de orkaan Haiyan valt niet te bewijzen. Ik schrik op ... en zak weer weg. Terwijl ik talloze artikelen over de klimaatverandering heb geschreven en zelfs heuse eco-thrillers. Het Kyoto-Complot. Wild Water. Vol feiten, verhalen, anekdotes. Het duurt gewoon te lang. Ik wil wel eens iets anders. En dat is, laten we eerlijk zijn, een groot probleem. Want ik ben de enige niet die op het probleem is uitgekeken. We zijn er als samenleving aan gewend. Een meter zeespiegelstijging meer of minder? We kijken er niet van op. Een ramp, ergens ver van hier? Dat kan gebeuren. Een beleid dat (weer) volkomen ontoereikend is? Ach, zo makkelijk zal het ook niet zijn. En de gletsjers smelten voort.... Daarom heb ik diep respect voor mensen als Mannes en Faiza die onversaagd op de problemen blijven wijzen. Ze zijn een soort collega’s van me – we werken allemaal binnen de natuurbeweging – maar ik heb hen nooit ontmoet. Op het moment dat ik deze column schrijf, zitten ze in Russische cellen. Vijftien gewapende Russische agenten hebben hun schip geënterd en hen gearresteerd. Ze worden behandeld als misdadigers. Ze zitten in onzekerheid. In weerwil van het internationale recht en alle vormen van fatsoen worden ze van de vreselijkste dingen beschuldigd. Onvermoeibaar blijven zij aandacht vragen voor de klimaatverandering die ons allemaal bedreigt. Maar soms vergeet ik Faiza ook.

Thomas van Slobbe is directeur van Stichting wAarde en thriller-auteur. Elk nummer deelt hij met ons een lichtvoetig verhaal over duurzaamheid.

Oververhit

De ravage die de supertyfoon Haiyan op 13 november op de Filipijnen achterliet was enorm. Ook deze Coca-Colafabriek in Tacloban City bleef niet gespaard. Gelukkig waren lang niet alle flessen gebroken. Daardoor konden werknemers van de fabriek de cola uitdelen aan mensen die waren verdreven door de storm en de vloedgolf en bij gebrek aan schoon drinkwater maar al te graag hun dorst wilden lessen met de frisdrank. Hoewel de Filipijnen jaarlijks door heftige stormen wordt geteisterd, schreven veel wetenschappers de extreme kracht van Haiyan toe aan de opwarming van de aarde en met name het warme zeewater. Op de internationale klimaatconferentie die kort na de ramp in Warschau plaatsvond deed de Filipijnse delegatieleider Yeb Saño, zelf woonachtig in een stad die zwaar getroffen is door Haiyan, daarom tijdens een emotionele speech een beroep op alle regeringsleiders om snel te komen tot internationale klimaatafspraken. Uit solidariteit met de getroffen en ging hij vervolgens gedurende de conferentie in hongerstaking.

Tekst Freek Kallenberg Beeld Edgar Su/Reuters/Novum

De Postcode Loterij helpt!

Milieudefensie is al sinds 1996 partner van de Nationale Postcode Loterij, de grootste goededoelenloterij van Nederland. Dankzij de deelnemers van de Postcode Loterij kan Milieudefensie zich o.a. inzetten voor gezonde lucht in Nederland, zodat kinderen ook over 30 jaar gewoon op straat kunnen spelen.

Voor € 11,75 per lot speelt u al mee. Meld u aan via 0900-300 1500 (10 cpm) of ga naar www.postcodeloterij.nl
Hartelijk dank voor uw deelname.

